KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA:
AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:



LXIX. ÉVF. 1937. 1. FÜZET.

Tipografia „Pallas“ Cluj, Strada Vlahuță 3.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb 3 ív tartalommal.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű keresztény-ség szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Evégre közöl hittani, bölcseleti és történeti tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkivül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kiséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár cimére küldendő. (Cluj, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 8 P., mely összeg Budapesten az Országos Központi Hitelszövetkezetnél (V., Nádor ucca 22 sz.) levő folyószámlánkra befizethető. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj, Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXIX. ÉVF. 1937. JANUÁR–FEBRUÁR 1. FÜZET.

Elnöki megnyitó

az Unitárius Irodalmi Társaság 1936 december 12-iki közgyülésében.

Ujra egy év pergett le az idők végtelenjéből, ujra egybegyültünk, hogy a letelt év tapasztalatait, eredményeit és kivánalmait Irodalmi Társaságunk nézőpontjából áttekintsük, megtárgyaljuk s további cselekvésnek irányvonalát kijelöljük.

Csak egy általános visszatekintésből azt állapithatjuk meg, hogy a letünt év — Társaságunkra vonatkozólag — nem tartozik a nyomtalanul eltünt évek sorába. Örvendetesen tapasztaljuk a Társaságunkkal összefüggő irodalmi tevékenységnek folytonos szélesbitését. Magára a Társaságra vonatkozólag két kiváló jelentőségü munka hivja fel figyelmünket. Ezek egyike „Ferencz József unitárius püspök élete és kora" irta Dr. Gál Kelemen, Társaságunknak érdemes alelnöke; és másika: „Egy ardeali irodalmi társaság története a sorsváltozás utáni időkben" (1920 aug. 20—1935 dec. 14), összeállitója és irója S. Nagy László, Társaságunknak érdemes főtitkára.

Az előbbi egy fejezetben s utóbbi egészben Társaságunk alakulását, célját, tevékenységét, irányelveit s a Társasághoz fűzött várakozásainkat ismertetik. Az első önálló könyvben, a második az év folyamán részletekben folyóiratunkban s legutóbb önálló különlenyomatban jelent meg. Bizonyára ismertek mindnyájunk előtt, mégis helyesnek találom egy pár vonatkozásban reájuk kiterjeszkedni.

Nemcsak történelmi hüséggel és irói alapossággal ismertetik Irodalmi Társaságunknak 15 éves multját, kiemelkedő jelentőségü tevékenységét, — és nemcsak indokoltan, tényekre rámutatva — domboritják ki, hogy „az ardeali magyar sorsnak ujjáalakuló korszakában az új ardeali magyar élet első épitő munkásai" voltunk s hogy „tevékenységünk nemcsak egyházi misszió, hanem fajmentő és fajfenntartó misszió is volt", hanem rámutatnak

arra is, hogy tevékenységünk idők folytán hol és mely vonatkozásban erőtlenedett, céltudatcs munkánk hol gyengült vagy gátoltatott s szerető és féltő gonddal rámutatnak arra is, hogy jövőben mi és hol lenne folytatandó, hogy hivatásunkat megközelithessük. Kiemelik „vándorgyüléseink“-re, hogy azok példaadók kellene maradjanak a Társaságnak „saját maga számára is“; s népi kultura szorosabb kapcsolata nemcsak folytatandó, hanem kiépitendő lenne; egyházközségeink történelmének lelkészeink utjáni — bár adatszerü meg- és összeiratása még pályatételek utján is szorgalmazandó, hogy azok felhasználásával egyháztörténelmünk valahára megirassék — s sajnálattal emlitik fel, hogy egyházi irodalomtörténetünk pedig egyáltalán nincs. Ha további részletezésre nem is terjeszkedem ki, ha nem is mutatnék még arra se, hogy az egyházunk multját, jelenét, történelmi kialakulását és hitelvei fejlődését ismertető angol nyelvü, már tervbe és munkába is vett ismertetésének végrehajtását lehető késedelem nélkül végrehajtandónak mondják, akkor is egy egész munkaprogramm áll előttünk, s komoly elszántsággal kell foglalkoznunk ezeknek érdemleges megtárgyalásával, e munkakör szükitésével vagy szélesbitésének kérdésével, a kiviteli lehetőségekkel, a sorrenddel stb., hogy hivatásteljesitését munkálhassuk s megközelithessük.

Tárgysorozatunk rendén mindenesetre ismertetve lesz Társaságunk tagjainak az elmult év folyamán kifejtett egyéb irodalmi tevékenysége is, én tehát azokra nem terjeszkedem ki, de nem hallgathatom el örömömet és büszkeségemet a kifejtett tevékenység és sikerek felett.

Az kétségtelen, hogy nagyon sok terv és értékes elgondolás gyakorlati megvalósitása az anyagi lehetőségektől függ. Gonddal törekszünk Társaságunk anyagi erejét is növelni és szilárditani, de még nagyon messze vagyunk attól, hogy a folyóiratunk pontos megjelentetésén tuli kiadványok kinyomtatásait vállalni merjük. Hangsulyoznom kell, hogy külső segités közeli konturjait még nem látom, s saját erőnkből kell a segélyforrásokat kitermelnünk. E téren a saját tevékenységünk is fogyatékos.

Mult évi megnyitómban felemlitettem, ugy a pártoló tagtársak toborzásának, mint az önmagunknál elhelyezendő egy-egy gyüjtő perselynek a gondolatát. Ha az előbbi a mások érzésétől és gondolatvilágától is függ, az utóbbi már csak a saját ténykedésünk. Ezzel magam ez év folyamán kisérleteztem. Vendégeim-

nek étkezés után pénzért — 10 leiért — adtam a fekete kávét. Az évi gyüjtés eredménye kikerekitve 500 lei. Ezt van szerencsém pénztárunkba beszolgáltatni. Mondhatom, egész komolysággal, hogy vendégeim nemcsak kész örömmel nyujtották e megadóztatást, hanem azzal Társaságunk hivatása és feladatai is napirendi megbeszélések kérdésévé váltak. Engedje meg a közgyülés, hogy tagjainknak jóakaratu figyelmébe ajánljam e példát, hisz a tenger is esőcseppekkel növekedett és növekedik.

A már ismertetett és jeleseink által előnkbe állitott munkaprogramm végrehajtása az anyagi támogatást igényeli, más oldalról hiba lenne tagjainknak hatalmasan előtört irókészségét lankasztani, buzgóságát bénitani, méltóztassanak tehát megengedni, hogy céljaink szolgálatába egy alapitványt, néhány pályatételt és dijat bejelentsek.

„Vándorgyüléseink"-nek folytatását csakis a megjelenési, vasuti utazási költségek tulmagas összege bénitotta meg. Tagjaink nem birták fizetni, Társaságunk nem viselhette anyagiak hiányában. E vándorgyülések azonban a mindenoldalu megállapitások szerint égetően szükségesek a népi kultura szinvonalának fenntartása sőt kiépitése végett. 10.000 leit óhajtok „vándorgyülési alap" cimen, ezek tartása céljára letenni. Az alap nem elkölthető, ellenkezően gyümölcsöztetendő. Az évi gyümölcsöztetés $^1/_5$-öd része tőkésitendő, viszont a többi jövedelem a vándorgyülésen résztvevő társasági tagok utiköltségeire használható fel.

Pályadijakat óhajtok kitüzni és pedig 1000 leit történelmi egyházközségeink bármelyike történelmének megirására, 1000 leit unitárius vonatkozásu és tárgyu történelmi elbeszélés irására, 4000 leit ugyanazon tárgyu és vonatkozásu regény irására.

Kérem a t. közgyülést, méltóztassék mindezeket elfogadni s a szokásos feltételek melletti kihirdetésével és kezelésével választmányunkat megbizni.

És most zárómondatul ismételem Jakab Elek nagyérdemü elődünknek a mult század közepén tett megállapitását: „az abszolutizmus ellen csak az irodalom volt az a paizs, melyről lepattant a hatalom golyója, a nemzet lelke a könyvek és lapok bástyáiba vonult vissza s onnan védte szent örökünket", mihez csak azt füzhetem — sikeresen is.

Szeretettel köszöntöm Társaságunknak közgyülésünkre összesereglett tagjait s a mai közgyülésünket megnyitom. *Dr. Ferenczy Géza.*

Ima

az Egyházi Főtanács megnyitásakor 1936 december 13-án.

Hatalmas Isten! Édes jó Atyánk, ki teremtetted, adtad az emberi életet, ki munkára hivtál és kötelességek elébe állitottál: egybegyülésünk, munkálkodásunk kezdetén érzésünk, gondolatunk, szavunk az ima mélységében és tisztaságában a tied legyen, mert ugy lesz áldott életünk és munkálkodásunk, ha minden kezdeten, minden folyamatban és minden végezetben szent nevedet dicsőitjük és szent neved lesz a mi erősségünk.

Azért hát imánk a hála imája az elvett javakért, a megtartó atyai kegyelemért és irgalmasságért; hitvilágunkban imánk az emlékezés imája a neveddel végzett jó cselekedetek alkotó erejéért; imánk a szeretet mélységében a reménység imája, hogy te egyetlen, egy igaz élő Istenünk nem hagysz el s ha vannak szenvedéseink és aggodalmaink, azokból kivezérelsz, hogy atyai egységedben szerves testvériségünk egybekapcsoló, megértő cselekedetekre és alkotásokra buzditson.

Hogy igy ne hadakozzunk a levegő égben, hanem szürődjön át érzelmünk mélységébe, értelmünk világosságába, szabad akaratunk teljességébe, lelkiismeretünk áhitatos templomába, a mennyei sugallat, a mennyei izenet, a mennyei parancsolat, a te parancsolatod oh mindenható Isten: *egymást szeressétek, egymást megbecsüljétek, egymást megértsétek.*

A kivánatos jó munkának, az áldásos munkának ez a legfőbb biztositéka.

Imádkozó keblünk, Idvezitőnk tanitásából kell, hogy meritse a lelki erőt: *arról ismernek meg, hogy én követőim, én tanitványaim vagytok, ha egymást szeretitek*... Szeretet volt unitárius egyházunknak éltető hatalma, megtartó ereje. Egység volt hitlobogónk jelszava. Egység volt az unitárius szent vallás tagjainak ismertető jele. Az összetartás jegyében az egységet vettük át őseinktől szent örökségül. Jó Ur-Isten segits minket, hogy e szent

örökségünket megtarthassuk időtlen időkön keresztül. Tanits minket igy is imádkozni: *Őrizzen minket az Ur* — a te kegyelmed — *attól, hogy őseinktől nyert emez örökségünket áruba bocsássuk avagy eladhassuk.*

Tanits Uram türni, szenvedni, terheket hordozni, de lelki közösségben együtt és egyenlő akaratban munkálkodni, hogy unitárius anyaszentegyházunk minden tagja — küzdők, munkások és vezető tagjai legyenek *egybekötve egy értelemnek és egyenlő akaratnak általa.*

Ez legyen vezető szelleme, éltető lelke mostani tanácskozásunknak is; ez legyen vezető szelleme, éltető lelke mindig a mi imádkozásunknak, az egy értelem és egyenlő akarat legyen vezető szelleme, éltető lelke minden cselekedeteinknek, melyeket egyházunk, vallásunk érdekében végzünk bármely helyen és bármely időben.

Ne legyen e kicsiny seregben szenvedély, elfogultság, avagy gyülölség, hanem béke és szeretet s igy alkossunk gyönyörüséges dolgokat e nehéz időkben is.

Adj a tanácskozók értelmének világosságot s az elnöklő, elölülő fővezéreknek bölcsességet.

Áldj meg mindeneket: a helyet, napokat és az időt; áld meg a földet, a hazát, a népet, áld meg a királyt most és mindörökké

Ámen.

* * *

Uram ne vigy a kisértetbe, de szabadits meg a gonosztól... Legyen béke áldott Isten te tőled e szent teremben szent nevednek dicsőségére, egyházunk, gyülekezeteink boldogságára örökkön örökké

Ámen.

Gvidó Béla,
târnavaköri unitárius esperes.

Az igaz út.

Minden kornak megvan a maga jellegzetes sajátsága. Az egyik a test kultuszát helyezi előtérbe, a másik a lélek üdvösségére fekteti a fősulyt. Az egyik a vallás lobogója alatt harcol, a másik a politika útvesztő szövevényeibe vész el. Az egyik a tudománynak él, a másik a művészetekben merül el. Az egyik a háborus jelszavakat hangoztatja, a másik a béke áldásait hirdeti. Az egyik az egyéni jogok kiharcolására fegyverkezik, a másik a szociális egyesülésben látja boldogságának az útját. Igy alakul a történelem s foly tovább, mint egy óriási folyam, amely újabb meg újabb hullámok alakjában tör útat magának a bizonytalan jövendő felé.

A mi korunk az ellentéteknek a kora. A legszélsőségesebb irányok küzdenek egymással. Mint a nagy viharok idején a természetben a hideg és meleg, a por és az eső, a felhő és napsugár, a keleti és nyugati légáramlások rendetlen összevisszaságban kavarognak körülöttünk s ebben a természeti kaoszban az ember elveszíti tájékozó képességét: igy vagyunk a mai kor vallási, politikai, gazdasági, erkölcsi és világnézeti kaoszában. Anarkizmus, szocializmus, kommunizmus, individualizmus, nacionalizmus, diktatura, demokrácia és más jelszavak röpködnek körülöttünk a levegőben. Zűrzavar van mindenütt. Felborult nem csupán a népek politikai és gazdasági egyensulya, hanem a lelki élet vizei is annyira megzavarodtak, hogy az ember nem látja azt az útat, mely tisztább vizekre, nyugodtabb tengerre vezetne. Természetes, hogy ebben a zavarosban felszinre jutnak olyan elemek, amelyek nyugodt és csendes időkben el voltak iszapolva s létezésükről még fogalma sem volt az embernek. Az ilyen bizonytalan időkben előtérbe nyomulnak a zavarosban halászni szeretők, akik éppen ezt a bizonytalanságot használják fel a mások megrontására s a maguk javára. Ezért van, hogy manapság annyi panasz hangzik el az igazságtalanságok és embertelenségek miatt.

Ebben a zavaros és bizonytalan világban fel van borulva a lelki és erkölcsi értékeknek a multban kialakult rendszere, amit erkölcsi világrendnek neveztünk. Ezért hallunk lépten-nyomon keserü kifakadásokat, amelyek igy szólnak: a mai időkben a becsületes ember nem boldogul. A mai kor a bűnösök, a rosszak, az erkölcstelenek kora. Itt a munka nem a boldogság útja. Könnyebben haladnak előre a korhelyek, a naplopók, mint a munkás és becsületes emberek. Ma a könyökkel előretörő szánalmas mosolygással tekint a szerény és alázatosra s azt élhetetlennek nevezi. Mellét verve fennhangon dicsekszik a duzzadó önérzet nevében a maga fölényességével. És ezek a példák ragadnak, s magukkal sodorják még azokat is, akik egy kiegyensulyozott világ nemesebb légkörében növekedtek. Nem csoda, ha a jobbak lelkében fölmerül a kérdés: vajjon halad-e az emberiség előre, vagy pedig az általános kultúra csak üres máz, amely alatt visszafejlődik az ember erkölcsileg?

Ez a kérdés annál jogosultabb, mert amilyen zavar van ma az erkölcsi életben, éppen olyan felfordult állapot van a vallás világában. Különben is ez a kettő elválhatatlan egymástól. Tiszta erkölcs a tiszta vallás gyermeke, romlott erkölcs a megromlott vallási érzésből táplálkozik. Hamis irányok, téves jelszavak rontották meg az emberiség vallási érzését és gondolkozását is. Egyik oldalon a legsötétebb butitás eszközeivel az embert a vakhit és babona hinárjába terelik. Itt elveszíti józan belátását, helyes itélőképességét és vak elfogultságában átkot kiált és fegyvert ragad minden józan felfogás és tiszta belátás ellen. Ezért van nagy keletje az okkultizmusnak, mint valláspótléknak. A másik oldalon ennek ellenhatásaképpen megindul a lázadás a vallás ellen, s azt nemcsak gúny tárgyává teszi, Istent kiküszöbölve a világrendjéből, hanem fegyvert csörtet, s kardot ránt a vallás teljes kiirtására. Ime igy áll szemben egymással a mai kor gyermeke vallási tekintetben is. Mintha kialudt volna a jövendő útját mutató világosság.

Mi, akik szemlélői vagyunk ennek az elkeseredett harcnak, az ellentétek ilyen merev szembeállitásának, megdöbbenve állunk meg a kor eme fojtó légkörében s kérdezzük: hát nincsen más kivezető út? Ha lelkünk ragaszkodik a valláshoz, akkor a vallás neve alatt minden vakhit és babonás képzelődésnek helyet kell adnunk. Ha pedig józan értelmünk tiltakozik ezek ellen, akkor egyenesen a vallástalanság és istentelenség karjaiba kell

dobnunk magunkat? Vajjon nem volna és nincsen más útunk, hogy ebből a zavaros helyzetből jobb és tisztább világba jussunk? Vajjon ez a felfordult állapot a vallás végső romlását jelenti?

Itt, ebben a válságos helyzetben nyomul előtérbe a józan vallás szolgáinak nagy és szent hivatása. A tudomány szűrőjén át megtisztitani az életnek megzavarodott vizét s azt a lélek táplátására alkalmassá tenni. A józan kritika rostáján át különválasztani a tiszta buzát a konkolytól és polyvától; rámutatni arra a kősziklára, amelyen a hitnek és vallásnak állandó hajlékot lehet épiteni; világosságot gyujtani a lelkekben, amelynek fénye beragyogja a kibontakozás útját és irányát; kitüzni a szebb és boldogabb jövőnek a lobogóját s ezen lobogó fennen hordozására mindenkit fellelkesiteni: ime ezek a szent és nemes feladatok várnak mi reánk. Ebben a munkában vezérünk és utmutatónk az evangelium, a maga eredeti szépségében és tisztaságában.

Az az út, amelyen aki jár, az nem jár a sötétségben, hanem övé lesz az „élet világossága“. Ezen az úton összetalálkoznak azok, akik eddig ellenségkép állottak egymással szemben s kezet fogva a testvériség meleg érzésétől indittatva, együtt haladnak az istenországa felé. Bárcsak ez a megbomlott világ minél előbb megtalálná ezt az igaz útat!

Vári Albert.

Izenet a Cenk tövéből.

(Előadás a budapesti Dávid Ferenc Egyletben 1936 november 13-án.)

Messziről, idegen ország vadregényes bércei közül jövök, hogy lelkemben az unitárizmus szellemével s annak jövőjében vetett hittel eleget tegyek a megtisztelő felhívásnak, mely a nagymultu és előkelő budapesti Dávid Ferenc Egyletben csekélységemnek a megjelenésre alkalmat adott.

Talán mondanom sem kell, hogy a régi kulturával és szabadelvü szellemmel méltán dicsekedő Braşov városából, a páratlanul szép Cenk tövéből meleg üdvözletet hozok mindazoknak, akik ma itt jelen vannak, vagy legalább idegondolnak. Tudom, hogy ez üdvözlethez örömmel csatlakozik egész Románia unitárius népe.

De hozok izenetet is, mely tulajdonképpen szerényigényü előadásomnak tárgyát képezi s a lelkemben élő vágyaknak és vallásos mnggyőződésnek halvány kifejezője akar lenni. Ugy is mondhatnám, hogy előadásomban szeretnék röviden reámutatni arra, hogy milyennek látom az unitárizmust magunk között s azon tul is, és hogy milyennek szeretném látni.

Mielőtt ezt tenném, hazulról indulva ki, legalább futólag érinteni akarom azt is, hogy a szükszavu feljegyzések és a hagyomány szerint az unitárius eszme Braşovban már századokkal ezelőtt ismert volt, sőt templom is állott a hivek rendelkezésére. Azonban a türelmetlen évtizedek száraz esztendei kiszivták a bizonyára még elég mélyre nem eresztett gyökérnek a nedvét. Az üldözés szelleme, mely a XVIII. században fokozott mértékben divatos volt, elődeinket megfosztotta a templomtól, ami a braşovi unitárius egyházközség életét is egyidőre megszakitotta.

Meg akarom emliteni azt is, amit talán nem mindenki tud, hogy történelmi emlék is hirdeti Braşovban az unitárius nevet. Az egykori unitárius vallásu erdélyi fejedelemnek, János Zsigmond után a másodiknak és ebben a vonatkozásban utolsónak, *Székely*

Mózesnek a porai ott pihennek, ki 1603-ban nehány hónapi uralkodás után a Braşov mellett vivott ádáz csatában vesztette életét. Emlékét az EMKE jóvoltából a belváros egyik házának (jelenleg Mihai Voevod-u., volt Kolostor-u. 9. sz.) falába helyezett márványtábla igy örökiti meg:

„Hős Székely Mózes porai nyugszanak itten,
Ámde a hü kegyelet kőbe vésette nevét.“

Félszázad előtt az unitáriusok ujból összegyültek és szervezkedni kezdtek a Cenk tövében. Amint ismeretes hosszu és kitartó küzdelem után az egyházközség biztató jövőjének szilárd és maradandó alapját rakta le abban a viszontagságos templomépitésben, melynek vészes hire messze földre is eljutott, megdöbbentve nem egy szivet. Végre ennek az esztendőnek virágos tavaszán, széleskörü érdeklődés és nagy lelkesedés mellett, megtörtént a fölavatása annak az egészen modern templomnak, mely nagy területen kapcsolja magához az unitáriusokat. Most már falai között a meghozott áldozat és türelem fokozott önérzetével, megbékélt lelkek hitbuzgóságával, a kibontakozó vallásos öntudat boldog örömével hangzik az Isten-Egység hite s foly az egyházépitő és kulturális munka abban a biztos reményben, hogy a második templom dicsősége nagyobb lesz az elsőnél.

A nem kis nehézségek között külsőleg is kiépitett egyházi élet méltán tekint megnövekedett bizalommal a jövőbe. Közel 2000 lélekszámával s annak folytonos gyarapodásával immár a braşovi egyházközség is erőt jelent az unitárizmus fejlődő életében. A város nagy ipari és kereskedelmi forgalmával egyre rohamosabban szivja fel a közeli vidékek kenyérkereső unitárius népét, akik ma még szegények, de rendre mindinkább életmagra kapnak. S lassanként, ha magunk is hivatott munkásai leszünk, el kell jönnie az időnek, mikor az eszme és igazság az önmagából kisugárzó erővel is hódit.

Mondjam-e, hogy az otthoni öröm megnyugtató tudata mellett, milyen fölemelő érzés és feledhetetlen alkalom számomra, hogy ebből az immár unitárius szempontból is fontossá lett és régi történelmi emléket is örző ardeali városból üdvözletet hozhatok és izenetet tolmácsolhatok itt élő unitárius testvéreim s más érdeklődők szivéhez, kik Dávid Ferenc emlékét évről évre kegyeletes gondolatok között megujitják s az általa életre hivott unitá-

rius eszmét nagy kitartással, öntudatos hitbuzgósággal, lelkesedéssel védik és hirdetik. Izenetet hozok, melynek hangja szerényen, még bizonytalan szárnyon száll föl a Cenk tövéből s országhatárokon átrepülve forró szeretettel keresi a világon bárhol élő s a jelen pillanatban ezen a helyen összegyült unitáriusok szivét, hogy ifju életének a lendületével erőt adjon másoknak és erőt nyerjen a maga számára.

Ez az izenet, melyet unitárius hitem nagy szeretetével s a jövőjébe vetett erős bizalommal magammal hozok a fényes magyar fővárosba, a Dávid Ferenc élő és soha ki nem alvó szelleméből táplálkozik, s a vallásszabadság klasszikus földjén fejlődött unitárius léleknek mély vágyát juttatja kifejezésre. Alaphangja és lényege az, hogy az unitárius vallásos gondolkozásnak is, miként az önmagában erőt érző minden világeszmének, egyszer már ki kell lépnie tartózkodás nélkül nagyobb erővel a maga szük köréből, hallgatagságából, félénk magatartásából, melyet talán még mindig a letünt zivataros századok sötétszellemü reáparancsolásából hordoz magán.

Ideje, hogy az unitárizmus önerejének a szárnyait meglengesse a nagyvilág felé bátran, szervezettebb módon, erőteljesebben, mint eddig.

Egész multunk, vajmi kevés kivétellel, azt tanitja, hogy hitünknek az igazsága ugyszólva eleitől fogva a kovásznak látszólag csendes, de ott bent az elpusztithatatlan erőnek örökké forrongó szerepét töltötte be. Engedni kell, sőt hathatósan közreműködni, hogy a tészta megkeljen és a tekenőből kifolyjon; hogy az önmagában forrongó szellem kifelé is elvégezze a maga hivatásszerü munkáját.

Vallásos gondolkozásunk eddig szinte állandóan inkább uttörő munkát végzett az egyetemes szellemi felvilágosodás és lelki haladás felé. S mint egykor a székely határőrvidékek népe kötelességtudattal, becsülettel védte a nyugati kulturát, önmagát emésztve és pusztitva s önmagában faját is, — ugy az ardeali unitárizmus is sok önmegtagadással, sokszor hősies önfeláldozással állott a megismert hitigazság, a keresztény vallás messzemenő eredményeinek a védelmében, mert hitte, tudta, hogy egyszer el kell jönnie az ő idejének is, fel kell tünnie az ő napjának is. Ki kell szabaditani az unitárizmust, az erőt inkább csak emésztő, de alkotásokra képtelen uttörő munkából, vagy megnövelni az erőt

annyira, hogy széles út maradjon utána s az önmagában rejlő tiszta szellem fényt vessen előre is.

S ha ugy lenne továbbra is, talán beláthatatlan ideig, hogy az unitárius gondolkozásnak még mindig a kovász szerepe és az uttörés munkája marad feladata, még akkor is föl kell használniok minden módot és eszközt azoknak, kik az unitárius hiteszmével meggyőződésszerüleg vannak összekapcsolva, hogy az unitárius szellem az eddiginél nagyobb lendületet nyerjen. Pap és tanitó, iparos és kereskedő, iró és költő, bármilyen szellemi munkás és államférfi álljon sorompóba az unitárius gondolatért, s legyen annak minden lehető alkalommal bátor bizonyságtevője, még ha áldozattal is jár az. A tudás erejével és az ékesszólás hatalmával, a müvészet szárnyaival és a hit elmélyitésével, a meggyőződés igazságával s a minden kényelmet és felületességet számüző tettrekészséggel, vagyis élőszóval, a nyomtatott betü segitségével, példátadó tettekkel mindannyiunknak hozzá kell járulnunk ahhoz, hogy az unitárizmus — hivatása szerint — minden vallásosan gondolkozó embernek, de a közönyösnek és hitetlennek a számára is *a föld sava és a világ világossága legyen.*

Tudtuk eddig is, hogy *a gyertyát nem azért gyujtják meg, hogy véka alá rejtsék.* Hisz a Jézus tanitását a valóságnak megfelelőbb módon senki nem fogta fel, mint mi unitáriusok. De nem engedtük, hogy vérünkké váljék a tanitás. Talán tulzott szerénységből, talán erőnk és hivatásunk félreismeréséből, talán zord idők kiméletlen fenyegetéseire emlékezve, hitünknek a világosságát nem mindig gyujtottuk meg elég bátran; legalább is fényét nem hordoztuk elég erővel széjjel; nem emeltük elég magasra. Talán abból a kényelmes szempontból indulva ki, hogy az igazság saját erejéből, saját magától is útat tör magának és érvényesül, hitigazságainkat sokszor hagytuk véka alá rejtve akkor is, amikor a hegyen épitett vár ablakába helyezhettük volna, hogy messze világoljon. Megelégedtünk azzal, hogy viseltük a nevet a hit lényege nélkül. Büszkék voltunk rá, hogy melegségét, világosságát, megtartó erejét ott árasztja szét, ahol gyökeret vert, az egyszerü nép szivében. De irodalmi vagy más uton, a szellem megkapó és meggondolkoztató erejével a tanult és mivelt lelkekhez elég közel nem vittük, hogy hitünk igazságait minél többen megismerjék és gondolkozzanak felőle. Mi magunk, a magunk szük világában, rajongtunk érte sokan, de nem mindnyájan. Sőt akadtak olyanok is és

akadnak ma is, akik őseiknek a hitét, a legtisztább vallásos felfogást önmagukban vagy utódaikban megdöbbentő könnyelmüséggel megtagadták és megtagadják. De kidolgozott tervvel, céltudatos munkával, a hivek érdekeit is felkaroló szociális intézményekkel, fennkölt lélekre mutató áldozatokkal nem mindig igyekeztünk az egyházunk keretein belül és kivül élő társadalmat szellemünkkel ugy átitatni, hogy legalább a haladni vágyó, elégedetlen, bizonytalanságok között vergődő lelkeknek a segitségére legyünk, útat mutassunk, célhoz vezessük. S ha valaki egyebet merészelt akár szellemi, akár gyakorlati téren, mint amihez szokva voltunk, különcnek kiáltottuk ki és dorongot fogtunk a kezünkbe. Vallásunk terjedését, lelkeket meghóditó erejét olyan természetesnek tartottuk, hogy annak öntudatát jobban kifejleszteni sem a magunk, sem mások részére eléggé szükségesnek nem tartottuk. A felszinen usztunk és eszméinket rábiztuk az időre, hogy az fakasszon bimbót, az érleljen gyümölcsöt hitvilágunk számára. Hittük, hogy magától is miénk lesz a jövő.

Ezzel kapcsolatban eszembe jut saját életemből, hogy amikor még gyermek voltam, mikor még gondolkozásom és hitfelfogásom öntudata alighogy elindulóban volt, milyen sokszor hallottam a családi és rokoni körben, hova az isteni gondviselés ereje vezetett, de másutt is, azt a kijelentést, hogy az unitárius vallásé a jövő. Már akkor tudtam, hogy ezt hirdette a nagytudós Brassai Sámuel is, kinek fényes nevét éppen a budapesti unitárius ifjuság tüzte zászlójára s kinek százévelőtti sok tudományos megállapitását a szaktudomány az utóbbi időben mindinkább kezdi észrevenni és értékelni s jóslatait a fejlődés szelleme igazolni. Emlékezem, hogy gyermeki lelkemnek elragadtatásba csapó örömével olvastam Kossuth Lajosnak, a legendás magyar szabadsághősnek, a tengereken tul élő népeket is lázba hozó nagy magyar államférfinak jövendölését, ki szintén az unitárius vallásnak igért jövőt, olvastam abban a különös megbecsülésben részesitett, rámában tartott sajátkezüleg irott levélben, melyre egy év előtt éppen e körben történt részletesebb hivatkozás. S ma, előrehaladott férfikor ban, kétségek között kérdezem, hogy mi valósult ebből az igé retből? Vajmi kevés. Nemcsak hogy az unitárius szellem a remélt módon nem hóditott s mi minden országban törpe kisebbségben avagy éppen ismeretlenségben vagyunk, legalább is hivatalosan, hanem *még saját családunk nem unitárius tagjaival sem tudtuk*

az uuitárius gondolkozást megkedveltetni, sok esetben még rokonszenvessé tenni sem. Hivatásos hittérítőket senki sem keres közöttünk, bár hitünk tisztaságát és igazságát tekintve, az sem volna csoda, ha ilyenek támadnának, de azt minden öntudatos unitáriustól jogosan lehet elvárni, hogy a maga körében hitünk tisztult szellemének ismertetője legyen. A kisebbségi sors, a csekély lélekszám egyházilag is többre kötelez. Ha csupán a lelkészektől várjuk az unitárius szellem terjesztését, s a világiak között is tekintélyes számban a hitigazságért próféták, bizonyságtevők nem támadnak, ki tudja, mikor lesz az unitárizmusé a jövő? Ki tudja, mikor valósulnak az igéretek, az álmok?

Aztán megtanultam és mind jobban megtanultam, miként sokan mások is, hogy a tévelygés utvesztőibe jutott egyházi élet az idők folyamán mind nagyobb lázongást okozott a lelkekben, s az egész hitélet megujulás után sóhajtott, ami sok üldözés, vér és máglya után a reformációban csakugyan megkezdődött. Azonban *a reformációban erőteljesen megindult vallásos megmozdulás a hitjavitásban az egész uton végigmenni nem tudott*; *utközben megállott.* Lerázott ugyan sok mindent magáról, mit a római egyház óriási szervezetével s a lelki világra való világhatalmi reánehezedésével szinte másfélezer év alatt önkényesen reáaggatott, de a teljes vallásos reformációt végrehajtani nem tudta. A kereszténység sok és nagy tévedését, a legnagyobbat is: a szentháromság tanát, Luther Márton és Kálvin János hitrendszerükben benne hagyták, mi által a vallásos gondolkozásnak a tiszta jézusi hitvilághoz való visszatérését egyidőre megakadályozták. Sőt már elfeledettnek hitt tanokat is halottaikból feltámasztottak; a régies, kevésbbé mivelt gondolkozásból származó hitfelfogást még jobban kiépittették, ami még ma is nagy mértékben hátráltatja azt, hogy a keresztény vallás tisztult alakjában, amilyen az unitárizmus, könnyen terjedjen tovább. És hátráltatni fogja, ki tudja meddig, mert a nagyobb tömeggel és nagyobb anyagi erővel rendelkező történelmi patinát nyert keresztény egyházak, még a protestánsok is, jóllehet az idő fejlődő szellemével haladni nem tudnak, multjukat és hagyományaikat még tévedéseikben is nagyon féltik és nagy erővel védik. S inkább meglepő visszakanyarodásokat tesznek időnként a régen meghaladottnak hitt vallásos gondolkozásba, hogy ujszerünek tünjenek fel és másnak látszodjanak, mint eddig voltak, mintsem a vallásos haladás és felvilágosodás útját maguk is jobb meggyőződésük erejével egyengetnék.

A hitujitás továbbvitele, a mindezideig legteljesebb keresztény reformációnak a végrehajtása Ardeal bátorlelkü, hatalmas szellemü fiának, a magyar Dávid Ferencnek volt fenntartva. Megfélemlitést nem ismerő, határozott jellemével és lobogó szellemével az elhomályosult és mind több elégedetlenségre okot adó hitvilágot a külső szertartások és téves hitfelfogások rendszeréből egészen kiemelte s Jézusnak egyszerü, természetes, tiszta gondolkozását a kereszténységnek visszaadta. Az igazságkeresés utján való fokozatos és következetes előhaladással a féluton megállott reformációt továbbfejlesztette s az először Ardeal magyar földjén kifejlődött unitárius vallásos irányzatban, az Isten-Egység hitében, a lelki élet legfelségesebb megnyilatkozását az emberiség kincsévé tette.

Ez a kincs, az unitárius vallás az egyedüli, mely Ardealban, a mi földünkön született, fejlődött ki és terjedt tovább. A többi vallás mind külföldről jött be.

Dávid Ferenc reformátori müködését és jelentőségét még ma sem méltányolja eléggé a keresztény világ. De bizton hiszem, hogy el fog jönni az idő, mikor Dávid Ferencet hitfelfogása igazságáért, haladó szelleméért a legnagyobb reformátorok között fogja emlegetni a történelem.

Ha tehát a gyermek- és ifjukor lelkesedése, rajongása közben talán felületesen fejlődött volna ki és erősödött volna meg lelkemben az a meggyőződés, hogy az unitárius vallásé a jövő, már rég az ideje, hogy a valóra nem vált álmok ellenére is, a komoly és érett gondolkozás szürőjén keresztül meggyőződésszerüleg vallom azt. A férfikor nehéz gondjai, töprengései, harcai idején, a hivatás teljesitése közben, sokszor állottam meg elgondolkozva a jövő ez igérete előtt és hitemben mindig megerősödve gondoltam a Dávid Ferenc nyugtalan, jobb jövőt kereső, jobb jövőt alakitó lelki világára. Megértettem az igazság után való törhetetlen vágyódását s előrehaladt, korát századokkal meghaladó hitfelfogásának szivem minden érzésével tántorithatatlan hive és követője lettem. Ma is csodálom bátorságát, lépésről-lépésre való merész előretörését, jövőbelátását, s egészen természetesnek tartom az Isten-Egység hitéhez való eljutását, abban való megállapodását, ami a kereszténység legmesszebbmenő, legtökéletesebb eredményének tekinthető. 400 esztendő alatt a keresztény vallásos gondolkozás e hitfelfogáson tul nem ment s nem is fogja azt meghaladni soha, mert az unitárizmus, legsajátosabb természete

szerint, az állandó egészséges irányu szellemi és lelki haladás vonalában van s remélhetőleg ott is marad örökké. A tudomány és kultura józan fejlődésével összhangban megalkuvást nem ismerő állandó harcosa és továbbvivője a be nem fejezett és örök működésben levő vallásos reformációnak.

Az unitárizmusban a tisztult Isteneszme és az emberről való magasabb felfogás, a földi élet szépségre törekvése és az örök élet hite találkoznak, eszményt alkotnak és sokaknak lelki megnyugvására egymásnak kiegészitésére szolgálnak.

Meg vagyok győződve, hogyha az emberek többet foglalkoznának a vallással; ha elfogulatlanul, őszintén gondolkozhatnának a hitelvekről s nyugodt pillanataikban komolyan föltennék magukban a kérdést, hogy vajjon megegyezik-e az én meggyőződésemmel, elfogadható-e reám nézve az, amit az én egyházam tanit és hirdet; ha kérdésbe tennék, hogy vajjon a kevésbbé mivelt idők hitmagyarázói okosabbak, tisztább gondolkozásuak voltak-e, mint a mai fejlett szellemi élet emberei, kik közül olyan sokan az előrehaladt szellemi és lelki élet ellenére is inkább a mult megbecsüléséért s a multból származó, de nem minden esetben a Jézus tanitásán alapuló hitelvekért a régiekre esküsznek; ha az emberekben a vallási és egyházi hovatartozandóság dolgában nem volna olyan nagy a közöny és kényelem, s e tekintetben nem biznák önző érdekeket is szolgáló lelki vezetőikre csupán magukat, hanem szabadon és önállóan is gondolkoznának, avagy éppen bátorság, belső lelki kényszer ösztönözné azokhoz csatlakozni, kikkel egyezik meggyőződésük, – akkor uj és tökéletesebb reformációnak örvendezhetne a világ; akkor az unitáriusok száma rövid idő alatt a mai 20 millión felül sok millióval megszaporodnék az egész világon.

Meg vagyok győződve arról is, ha a vallásos gondolkozás ma élő legkiválóbb szellemei, kik nemcsak nemzetileg, hanem világviszonylatban is a kereszténység legsulyosabb egyéniségei, és sokan mások, nem hitbeli hagyományos korlátokat alkalmazó más egyházba, hanem a szellemi szabadságtól áthatott, emelkedett és tiszta gondolkozásu unitárius egyházba születtek volna bele és abban nőttek volna fel; ha mesteri erejüket nem idejétmult tanok magyarázására és igazolására forditanák, hanem útat engednének magukban az egyéni szabad szellemnek, — akkor elismert képességeiket nem a régies hitfelfogás ma már mesterséges, erőszakolt,

el nem fogadható eszméinek hirdetésére pazarolnák, hanem lelki életük szabad fejlődése alapján az unitárius gondolatnak volnának meggyőződéses és megbecsült harcosai. S szellemük szabad szárnyalásával vallás tekintetében is milyen nagy és szép dolgokat alkothatnának.

Fájdalom, még *ma is többnyire a születés és megcsontosodott hagyományos nevelés ad vallást és egyházat az embereknek.* S milyen sokan vannak, kik az egyoldalu neveléssel szakitani nem tudnak, a vallás lényegével és igazságaival keveset, vagy semmit se törődnek s igy megfosztják magukat egy tisztább hitvilág szépségétől és megnyugtató erejétől.

Ezért van annyi hitetlennek látszó, de alapjában véve inkább egyháziatlan ember. Annak a vallásnak a tanaiból ugyanis, melynek egyházi szervezetébe tartoznak hivatalosan, kiábrándultak s a vallásos meggyőződésüknek megfelelő keretet nem találták meg, bizonyára nem is keresték.

Dávid Ferenc halálának évfordulójával kapcsolatban a Cenk tövéből, az unitárius lelkek mélyéről, mintha rádió közvetitené, izenet hangzik:

Törődjünk többet egyházunkkal s menjünk közelebb hitvilágunkhoz; erősitsük tudatosan önmagunkban az unitárius vallásos meggyőződést s igyekezzünk megtalálni a módját annak, hogy miként teremthetünk erős, semmi által meg nem rendithető unitárius öntudatot s miként járulhatunk hozzá egy jobb, hatásában érezhetőbb, mindannyiunkat szorosabban összefogó unitárius egyházi szervezkedéshez itthon és az egész világon; épitsük ki az unitárius lelki egységet minél jobban s legyünk készen erőnk szerint anyagi áldozatokra is, hogy akkor is, amikor szorongattatunk, nyomorgattatunk, gyötörtetünk egyházunk szeretetétől és hitünk igazságától semmi el ne szakithasson.

Ez az izenet a bátortalan és nem kis mértékben öntudatlan jelenből a jövőbe néz és azt is mondja, hogy a Dávid Ferencéhez hasonló bátor szóval és határozott föllépéssel, a vallásos gondolkozás fejlesztésével s a merész célkitüzésektől sem irtózó elhatározással álljunk az unitárizmus szolgálatába mind, akik e hitben értéket látunk. Hitfelfogásunknak a mélységét szellemi erőnk minél nagyobb odaáldozásával tárjuk fel, kincseit hozzuk elé, igazságait tegyük szembetünővé, ha kell feltünővé. Döntsük meg azt a reánk fogott, egész hitvilágunkat kicsinylő, hamis nézetet,

hogy az unitárizmus csak tagadásból áll s állitásai és bizonyságtételei nincsenek. Mutassunk reá hiveink és az idegenek előtt egyaránt félreérthetetlenül, győzzünk meg mindenkit arról, hogy *az unitárizmus a pozitiv keresztény vallásos gondolkozás legtermészetesebb szüleménye.* S ha ugy volna, hogy eddig csakugyan többet foglalkoztunk hitünk értelmi oldalával, mint az érzelmivel, miből kifolyólag vallásunk sokak szemében talán kissé ridegnek látszik, próbáljunk több melegséget, érzést, szint vinni bele, nevezzük misztikumnak vagy bárminek, ha az érthetőség és világosság veszélyeztetése nélkül tehetjük azt. Családi körben és az iskolai nevelésben, szószéken és irodalmi müvekben, magánéletünkben és társadalmi érintkezéseinkben ne szoruljon háttérbe soha az unitárius öntudat. Eszméink tisztaságával és szépségével, lelket formáló, jellemet adó erejével ejtsük gondolkozóba az embereket s próbáljuk hitünk igazságai felé forditani a figyelmet.

És ez nem is lehetetlen. Erre az út meg van törve. Itt Budapesten lelkészeink munkája és a nők szociális tevékenysége, a férfiaknak az egyház iránt való érdeklődése és az ifjuság mozgalmas élete, az élniakarás s az áldozatok sokasága arról beszélnek, hogy az unitárizmus erősödésében, előhaladásában, jövőjében biznak a lelkek. Ott Ardealban, az ősi unitárius földön is mind elevenebb lesz a vallásos élet. Idősebbek és ifjak keze alól könyvek jelennek meg, melyek részben régi adatokat gyüjtenek össze és tárnak fel az unitárius egyház történetének a megirására, részben uj szellemi irányzatokat világositanak meg hitünkkel kapcsolatban. Az idősebbek talán nem mindig tudják elnémitani magukban az aggodalmat még azokkal szemben sem, akik a mindig szükséges nemesebb elégedetlenséget képviselik az egyház fejlődése érdekében, de azért a régiek állják helyüket az egyház és hit védelmében. Ifju lelkészeinknek pedig egész tömege s a világi ifjuság tekintélyes része is nemes lendülettel, feszült erővel, az uj idők kivánalmait felismerő szellemi felkészültséggel, lelkesedéssel s néha még kirobbanásra is késznek látszó lélekkel az egyház külső és belső élete megujitásán, az unitárizmus öntudatositásán dolgozik. Sokszor talán erősebb kritikát gyakorol, mint amihez közönségesen szokva vagyunk. Uj hangokat is penget, melyek nem maradnak visszhang nélkül, terveket is készit, melyek az egyház féltő szeretetéből indulnak ki s jövőjéért hirdetnek harcot. De alapjában véve öreg és ifju, férfi és nő mélyebb és önérzetesebb hit-

élet után sóhajt anélkül, hogy hitem szerint a történelmileg kipróbált s a százados küzdelmek és szenvedések által megszentelt alapokat megingatni vagy éppen megbontani akarná. Hithüségtől és egyházszeretettől s a jobb jövő hitétől izzik sokaknak a lelke. Látja kicsiny és nagy, hogy szélsőséges világnézetek tombolnak az egész világon. A multat ujra értékelő törekvésekben és a jövőt alakitó erőfeszitésekben a jobb lelkek növelni akarják az erőt a lehető ellenállásra. A megujulás vágyával, a belső elmélyedés és külső forma fölfrissitő erejével, bátor kiállással és öntudatos magatartással, a szellemi erő és egyéni akarat latbavetésével keresik a biztos utat a jövő felé s a fölbolygatott és megnyugvást szomjazó lelkeknek mutatni akarják az irányt. Nagyobb figyelmet akarnak ébreszteni hitfelfogásunk iránt. Ujjászületést akarnak gyakorlatilag; ujjászületést belső erőben, szellemiekben. Azt akarják, hogy az apostol szerint „a régiek elmuljanak és mindenek megujuljanak."

Van-e a mai kisebbségi sorsban unitárius vagy az unitárizmussal rokonszenvező ember, van-e az unitárius egyház jövőjét féltő és őszintén munkáló ember, aki nem ezt akarja?

Hogy szemléltessem is azt, amit mondok, legyen szabad utalnom arra, hogy a braşovi unitárius egyházközség modern templomépitésével a régies felfogásból kilépett. Ez a templom az unitárius gondolkozáshoz illő egyszerüséget megtartotta, de ujszerü egész valójában; stilusában merész, formájában szokatlan. Aki elmegy előtte, fölnéz rá; és annyiszor néz föl, ahányszor elmegy. Sokan szépnek találják, sőt elragadtatással beszélnek róla, különösen a müvész lelkek vagy müvészetre hajlók; vannak, akik megitélésben részesitik, mert a megszokottól eltér s a müvészet jelenkori haladásával nincsenek tisztában; vannak, akik nem szolnak semmit, ha látják. Annyi bizonyos, hogy nem olyan, mint a többi székely unitárius templom. Feltünést kelt. Modern külsejével felhivja magára a figyelmet, érdeklődést ébreszt, kiváncsivá tesz, közel hivja magához az embereket. Sokan bemennek és szétnéznek, akik unitárius templomban még soha nem jártak. Vannak, akik résztvesznek az unitárius imádkozásban, meghallgatják az unitárius szellemü prédikálást, amit eddig talán soha nem tettek. Tudomásul veszik, hogy létezik unitárizmus. Bennt a célszerü elrendezés, a teljesen simavonaluság, a nagy ablakokon átszürődő kellemes világosság, a szinek megnyugtató ereje, a beszéd és ének megkapó csengése olyan hatást gyakorol, hogy az ember egyszerre

otthon érzi magát benne. Átérzi, hogy ebben a zajos, nyugtalan világban, mely annyi kellemetlen meglepetést tartogat és annyi gyötrelmet okoz, ilyen nyugodalmas otthonra van szükség, ahol az ember felüdül, felejt, erőt nyer.

Aki abba a templomba belépik, ugy érzi, hogy hazaérkezett; barátságos, meleg otthonba.

Kérdezem itt is, amint már kérdeztem egyszer más helyen: hát nem ilyesmire van szükség, hát nem ilyennek kell lenni-e az unitárizmusnak? Kifelé ujszerünek, feltünőnek, érdeklődést és figyelmet ébresztőnek, eszméiben, hitelveiben, szellemében pedig korszerünek, vonzónak, melegnek, otthoniasnak, elevennek, lebilincselőnek, hogy mindenki vágyódjék utána s aki megismerte, el ne váljék tőle soha. Hát nem ezt kivánja Dávid Ferenc szelleme? Fölébreszteni a hitvilág gyönyörüségét azokban is, kiknek az egyház és vallás nem jelent semmit, kikben az öntudatos vallásos gondolkozás, az emberi életnek ez az egyik legnagyobb adománya halottnak látszik, — van-e ennél szebb feladat? Kielégiteni a nyugtalanul járó, önmagukkal és a világgal meghasonlott lelkeket s mutatni az utat az igazi élet felé, — van-e ennél gyönyörübb hivatás?

De e feladatot betölteni, e hivatást teljesiteni csak ugy lehet, ha egyháziak és világiak papjai, prófétái tudunk lenni az unitárius eszmének, mely tisztult hitvilágnak a forrása s amely szellemében bensőséges, megkapó és örökre elkötelező, ha egyszer megismertük és benne elmerültünk. Csak ugy, ha a világiak is minél többen jönnek segitségére a kötelességtudó, hivatásukat átérző lelkészeknek s őszinte megbecsülésben részesitik őket.

Ideje, hogy a Dávid Ferenc öntudatos szelleme megujuljon az unitárius hitvilágban s fölrázzuk elsősorban magunk között az elfásult vagy éppen alvó lelkiismeretet s aztán a munkát folytassuk tovább egyházunk nagy szeretetével s a hitünk jövőjébe vetett nagy hittel. Keltsünk nemesebb érdeklődést, mélyebb vágyat a hitvilág iránt. Okozzunk szent elégedetlenséget, nagyobb mozgolódást a hitéletben. Bár kevesen vagyunk Ardeal földjén, és erőben gyöngék, próbáljuk fölfrissiteni az unitárizmusra oly fontos összetartóbb világszervezkedést. Ha senkinek és semmi másnak nem volna életbevágó a helyesen irányitott és egymásra találó világszervezkedés, nekünk életbevágóan fontos, mert hitünkben az emberi lélek örök igazságait birjuk s azt csak magunknak tartanunk nem szabad, tovább kell adnunk.

Mások a kevesebb igazság megismertetéséért nagyobb erőfeszitéseket tesznek; mi a több és teljesebb igazságért kevesebb erőt fejtünk ki s csodálkozunk, hogy eszmevilágunk olyan sok helyen ugyszólva mozdulatlan, nem fejlődik, nem halad.

Lehet, hogy nincs igazam, de figyelve az unitárizmus világhelyzetét és az érdekében tett lépéseket, ugy érzem, ugy látom, mintha az itt-ott tapasztalható olykori, erőt jelentő megmozdulások ellenére is, az unitárius szellem ereje, lendülete az utóbbi időben alábbhagyott volna az egész világon.

Mintha a különböző országokban és világrészekben élő unitáriusoknak érdeklődése egymás iránt mindinkább nehány vezető ember lelkesedésére szoritkoznék, — tisztelet a kivételnek.

Mintha a nagy unitárius összefogás alig volna több, mint nehány lelkes ember buzgó konferenciázása; legalább is saját egyházi és vallásos életünkön megujitó, ébresztő ereje nem érzik ugy, amint szeretnők.

Ha nem akarunk hitbelileg örökké csak egy helyben állani, állandóan törpe kisebbségben maradni. ha az unitárius hiteszme igazságára a nagyobb tömeg figyelmét felhivni akarjuk; ha uj reformáció által vagy helyesebben mondva: az unitárizmusban messzire előrehaladt reformációnak a továbbvitelével minél többeket a hitigazság birtokába akarunk juttatni, — inditsuk meg az erőteljesebb munkát az unitárizmus érdekében, ha kell, uj alapokra fektetett világszervezkedés által, vagy legalább mint a föld legrégibb unitáriusai, adjunk kifejezést kellő erővel ezen óhajtásunknak a világ unitáriusai együttes gyülekezetében. A megujulásra vágyó unitárius világszervezkedés jelentőségét juttassuk kifejezésre tudományos és népszerü irodalmi termékek által is. Teremtsünk egy a mainál összefogóbb s anyagilag és szellemileg több áldozatot biztositó központi hivatásos szervet, mely kizárólag az unitárius gondolattal foglalkoznék; az unitárius hiteszme ismertetésére és terjesztésére alkalmas propaganda müvek létrehozásáról gondoskodnék, azokat minden szükséges nyelvre lefordittatná, olcsó áron minden nemzet fia között szétszórná, szükség esetén ingyen is rendelkezésre bocsátaná.

Hitem szerint a vallásos gondolkozás legtermészetesebb és legnagyobb áldását, az unitárizmust csak jó és erős alapokra helyezett világszervezkedéssel lehet a jövő vallásává tenni.

Minél többet foglalkozom ezzel a kérdéssel, annál inkább

belátom, hogy unitáriusnak lenni nem könnyü dolog. Mert amilyen egyszerü, természetes, tiszta, szép és igaz az unitárius hitfelfogás, éppen olyan mély érzést, erős öntudatot s kitartást kiván ceremóniák és más külső eszközök segitsége nélkül. Szinte észrevétlen eszközökkel föl kell ébreszteni, meg kell növelni az emberek bátorságát arra, hogy tényleges követői legyenek annak a vallásos felfogásnak, melyet természetszerüleg hisznek és vallanak. Sokszor a legegyszerübb igazságot a legnagyobb erőfeszitéssel lehet sajátunkká tenni.

Azt sem szabad felejteni, hogyha a multban megtörténhetett is az a szinte csodaszámba menő eset, hogy az unitárius hiteszme nagyobbrészt az egyszerü nép szivében gyökerezett meg s biztositott jövőt magának, az unitárius gondolatnak a jelenben és jövőben elsősorban a társadalom mivelt, intelligens osztálya felé kell néznie. Az unitárius vallás bizonyos mértékben ma már az egész világot átfogó szellemi erő, melyet öntudatositani kell s melynek gyakorlati munkája éppen ezért összhangban kell álljon az eszmében rejlő erővel. Csak igy lehet szélesebb körök figyelmét az unitárizmusra hathatósan felhivni s meggyőző erővel bizonyitani, hogy olyan aranybánya az, melyből minél több szemet fejtenek ki és hoznak napvilágra, annál több marad mások számára.

Én gondolkoztam sokat erről a kérdésről, gondolkozzál te is embertársam, bárhova tartozol különben név szerint és egyházilag. Kérdezd meg a lelkedet őszintén s próbálj feleletet adni, hogy van-e szükséged tisztult, zavartalan hitvilágra, emelkedett szellemü vallásos gondolkozásra? Ha eddig nem tetted volna fel magadnak és nem foglalkoztál volna eleget ezzel a kérdéssel, ezután foglalkozzál többet, azzal saját lelked nyugalma, boldogsága érdekében. Foglalkozzál szabadon, befolyásmentesen, hogy ne zavarjon a sok felesleges dolog, ami nem tartozik hozzá, hogy kiszabadulj a sok emberi hozzáadásból, mely nyomja a lelkedet és nyugtalanit. Ha megismered az unitárizmus lényegét, szellemét, célkitüzéseit, akkor tudod meg és rendre mind jobban megtudod, hogy mit jelent a vallás az ember számára, a te számodra is. Jelenti az életet; az élet kiegyenlitettségét és szépségét, kivánatos voltát, a nyugodt lelkiismeretet és jobb jövőt. Jelenti a megértő emberi szeretetet és annak cselekedeteit. Jelenti az emberek és népek közötti őszinte békességet, a magasabb emberi gondolkozást, mely a világegyetemet összetartó és a lelki világot betöltő Erőhöz, az

Örök Lélekhez, Istenhez vezet, „kiben vagyunk, mozgunk és élünk, ki által van mindenünk“.

Tudom, hogy még felette háborog az élet vize és nagy mértékben nyugtalan a lelki világ. Látom, hogy az emberi gondolkozással össze nem egyeztethető cselekedetek mennek végbe a világban. Ugyanazon nemzet fiainak testvéri vére áztatja bő mértékben az anyaföldet ki tudja milyen érdekekért. Vajudik a világ, a jövő és a nagy kavargásban nyugtalanul és türelmetlenül keresi, várja az igazi megujulást, a teljes ujjászületést, amit csak Jézusnak, a legnagyobb és legtökéletesebb embernek csodálatosan tiszta lelki világa hozhat meg.

Az unitárizmus nem más, mint Jézus életfelfogásának és hitvilágának mindezideig legmesszebbmenő valósitása.

Ezen az alapon állva, hiszem rendithetetlenül és hirdetem gyarló erőm minden odaadásával nagy lelkeknek régi meggyőződését, ami az enyém is, s láthatatlan millióknak homályos látását, hogy az unitárius vallásé a jövő. Hiszem, hogy rendbe jő a ma még oly zavaros világ. Megszünik az egyoldalu és kicsinyes gondolkozás. Erejüket vesztik a haladást akadályozó hagyományok. Ledölnek ember és ember között mesterségesen emelt korlátok. Uralkodová lesz a Jézus szelleme s hirdetni fogja az eddiginél hangosabb szóval, ellenmondást nem türő, meggyőző erővel, hogy „ami Istentől van, meggyőzi a világot“ s ez a mi hitünk.

S e győzedelmes fényben, mint hegyen épitett várnak kivilágitott ablakában, olvasható lesz a nagy eredmény: Dávid Ferenc lelkének, az ő szellemében fejlődött unitárizmusnak, a véka alól kiemelt gyertyának győzedelme ez!

Mintha látnám, amint az emberiség megkönnyebbülten föllélegzik és a derengő fényben ragyogó arccal mondja: a te világgyőzedelmed is ez, sok megpróbáltatáson átment kicsiny Ardeal unitárius népe; ezt kerestük, ezé a jövő.

E nagy hit erejét hoztam izenetképen a Cenk tövéből.

Kovács Lajos.

Ki és miért itélte Jézust halálra?

A kérdés nem oly egyszerü, mint az ember fölületes elgondolás után hiszi, mert az evangéliumirók nem voltak jelen a történteknél, csak másoktól hallották a történet folyamatát s azonkivül Jézus nagyszerü történeti alakját annyira átszőtte a szent irók benső vallásos hite, hogy a történeti valóságra nem mindenkor fektettek nagy sulyt a részletekben. Gyakran olvassuk az ilyen megjegyzéseket: „Mindezek azért történtek, hogy az irások beteljesüljenek." Nagy általánosságban Pilátus szerepel, mint aki az itéletet helybehagyta, illetve a zsidó főpapi törvényszék (Synedrium) előterjesztésére, a felbujtatott nagy néptömeg fenyegető követelésére az itéletet kimondotta. Pilátusnak habozó magatartása azonban lehetőséget ad olyan elgondolásra is, hogy ő egyszerüen közömbösen vette az ügyet s nem tartotta szükségesnek komolyan fellépni a zsidók kivánsága ellen, akiket különben mélyen megvetett. Ez a határozatlan felfogás végigvonul a kereszténység történetén. Az apostoli hitvallás, amely a második század harmadik negyedében keletkezett, azt mondja erre vonatkozólag: Hiszek a Jézus Krisztusban... aki szenvedett Pontius Pilátus alatt, megfeszittetett, meghalt és eltemettetett. A niceai hitvallás (325) és a konstantinápolyi hitvallás (381) csak annyit mond, hogy Pontius Pilátus alatt szenvedett, meghalt és eltemettetett. A történelmi valóság kihámozásánál nagy nehézséget okoz, hogy az evangéliumi irók sem mondanak el minden részletet egybehangzóan. Mindazonáltal nem lehetetlen ezt a kérdést tisztázni.

Mindnyájan ismerjük, hogy a Mózes törvényeihez ragaszkodó felsőbb zsidóosztály mily ellenszenvvel viseltetett Jézussal szemben. Az ős zsidó felfogás szerint a törvénynek minden betüjét be kellett tartani, az előirt szokásoknak mindenben eleget kellett tenni. Eme külső szokások és hagyományok betartása volt az ős zsidó szellem minden törekvése; aki ezeket teljességükben nem tartotta meg, azt istentelennek, istenkáromlónak tartották. Az

istenkáromlás vétkeért halálos büntetés járt. A büntetés neme a megkövezés volt, melyet a főpapi törvényszék mondott ki. Az ószövetségi törvénytől való valamilyen eltérés tehát olyan következményekkel járt, mint az eretnekség a középkorban a keresztényeknél. Jézust ilyen bűnben levőnek tartották a zsidó vallás ősi formájához szőrszálhasogatásig ragaszkodó zsidó papok, farizeusok és irástudók. Pedig Jézus nemzetének és vallásának hű fia volt. Nem azért jött, hogy a törvényt eltörölje, hanem, hogy betöltse. Az ő beszédei nemcsak a betüt, hanem az életet, nemcsak az állandóságot jelentő törvényt mutatták, hanem a fejlődést, haladást a maga teljes nagyszerüségében. Nemcsak egy népnek, egy nemzetnek volt elfogult prófétája, hanem minden népnek, az egész emberiségnek. Valószinü, hogy Jézus ellen ellenségei még korábban is fölléptek volna, de Jézust a nép nagy tömege nagyon szerette s emiatt nem mertek. Amellett a Jézus ellenségeinek az is nagy gondot okozott, hogy mi legyen a vád, mert egy könnyen nem lehetett a törvényes formák betartása mellett vádaskodni az ellen, aki mindig imádkozott, tanitott, mindenkivel jót tett s akit csaknem állandóan sokaság követett, nem egyszer ezrekre menő sokaság.

Jézus ellenségei mindig lesték az alkalmas pillanatot, hogy elveszitsék. Ez a pillanat tanitásainak harmadik évében el is következett. Az alkalmat az adta rá, hogy Jeruzsálemben sokan a néptömegben is ellenségei lettek s talán a város lakósságából még többen. Erre okul szolgált a templomi jelenet, midőn a pénzváltókat és galambárusokat kikorbácsolta a templomból. A zsidó papok ezt az alkalmat nem hagyták kiaknázatlanul s maguk között elhatározták, hogy Jézust elfogatják még az ünnep előtt. Kitünő alkalmul szolgált erre Judás árulása. Midőn az árulás megtörtént és Jézust elfogták, a főpapi törvényszék már össze volt ülve Kajafás házánál. Éjszakának idején üléseztek, mert az ügy sürgős volt számukra. Föltehetjük, hogy a törvényszéken nem voltak jelen teljes számban, mert a zsidó főemberek között is voltak Jézusnak hivei. Az ilyeneket ugy látszik, nem hivták oda, mert nem volt rájuk szükségük. Ha ilyenek lettek volna, bizonyára felszólaltak volna Jézus érdekében is.

A főpapi tanácsnak nem az okozott nagy gondot, hogy mi legyen az itélet, mert azzal előre készen voltak, hanem arra, mi legyen az indok, a vád. Az evangéliumok egybehangzó előadásai

alapján hamis tanukat kerestek, de ilyeneket is nehéz volt találni. Végre akadtak olyanok, akik azt állitották, hogy Jézus ezt mondotta: „Rontsátok el a templomot és én harmadnapra felépitem azt". Ez nagy vád volt, mert a templom bárminemü megbántása a zsidó vallásos törvények szerint halálos bün volt. Jézus azonban látva a körülötte levő gyülölettől áthatott tömeget, egyetlen kérdésre sem felelt, hanem méltóságos hallgatásba merült. Hiába szólott volna bármit a mentségére, mert ugy sem adtak volna helyet annak. Egyszer azonban mégis olyan kérdést adtak, amire azonnal felelt. Ha erre nem felelt volna, akkor megtagadta volna magát. Azt pedig Jézus sohasem tette. A főpap ugyanis azt kérdezte: „Az élő Istenre kényszeritlek téged, mondd meg: te vagy-e a Krisztus, az élő Istennek fia?" Jézus erre már felelt: „Te magad mondád, vagyis: igenis én vagyok. Sőt meglátjátok az embernek fiát ülni az atya Istennek jobbján és eljönni az égnek felhőiben." A főpap e kijelentésre tettetett megbotránkozással és rejtett örömmel megszaggatá ruháit és fennhangon szólott: „Káromlást szólott. Méltó a halálra. Mi szükség nekünk más bizonyitékra?" A főpapi törvényszék hamarosan kimondá az itéletet a legtisztább emberi élet felett: „Méltó a halálra." A halálos itélethez az indok: káromlás. Az istenkáromlás csakugyan a halálos büntetéssel sujtott bűnök közé tartozott. A főpapi törvényszék halálra itélte Jézust, de a végrehajtás körül nehézségek támadtak. Általában azt szokták mondani, hogy a főpapi törvényszéknek nem volt joga a rómaiak uralma alatt halálos itéletet hozni. Azt hiszem, hogy az állitás ily határozott formában tévedés. Az agyonkövezés is halálos itélet volt és azt minden akadály nélkül gyakorolták a zsidók a római uralom alatt is. Ilyen eset a többek között István vértanu megkövezése. Ugyancsak agyonkövezésre akarták itéltetni a bűnös asszonyt is és Pál apostol sem jár külömben, ha a római hatóság bele nem avatkozik az ügyébe. A rómaiak ugyan szivesen vették, ha minden fontos ügyben övék volt a döntő szó, de az akkori jogi viszonyok között egy embernek agyonkövezéséből nem csináltak nagy ügyet. A főpapi törvényszék azért nem hajtotta végre az agyonkövezést, mert attól félt, hogy esetleg a Jézus hivei többségben lesznek s akkor nem sikerül a végrehajtás. De az a föltevés is helytálló, hogy a római csapatok is megakadályozhattak volna egy ilyen irgalmatlan ténykedést. A főpapi törvényszék pedig biztos akart lenni a dolgában.

Jézust pedig mindenképpen el akarta veszíteni, még pedig ugy, hogy minél nagyobb látványosság előtt történjék s ezzel a Jézus áldásos müködésének minden nyoma elvesszen. Ezért akarták keresztre feszíteni. A keresztrefeszités kegyetlen müve azonban nem zsidó büntetési forma volt. Az egészen a rómaiak törvénye és szokása volt. A rómaiak a lázadókkal, tolvajokkal, gyilkosokkal, egyszóval a legalacsonyabbrendü bűnösökkel szemben alkalmazták ezt a legrettenetesebb kivégzési módot. Hogy annál nagyobb és elrettentőbb hatást gyakoroljon, rendszerint magaslatokra állitották fel az ilyen kereszteket, melyeken az áldozatok néha még két napig is gyötrődtek. Ezt a halálnemet szánták Jézusnak is ellenségei.

A kora reggeli órában elvitték hát Jézust Pilátus elé, aki mint római helytartó Caesareaban székelt, de az ünnepre Jeruzsálembe jött, s Heródes diszes palotájában szállt meg. Jeruzsálembe jövetelének az volt a célja, hogy a zsidóknak esetleges szabadságmozgalmát elfojtsa. Pilátus napfeljöttekor szokta fogadni római szokás szerint a tisztelgőket s akik általában hozzája fordultak. Nagyon meglepődhetett, midőn a nagy tömeg élén a főpapi törvényszék Jézust elébe vitte, hogy keresztbalálra itélje. Természetesen a ravasz főpapitanács itt már nem a káromlás vádjával állott elő, mert tudta, hogy Pilátus előtt az közömbös ügy, hanem azzal vádolták: „ez az ember királynak vallja magát.“ Pilátus éles esze azonnal átlátott a zsidók gonosz szándékán. Ha Jézus felforgató lázadó volna, neki arról tudnia kellene és arra nem a zsidó papok figyelmeztetnék őt. Ő nagyon is jól tudta, hogy a zsidóknak legfőbb vágya lerázni a nyakukról a római igát s nem az, hogy a római uralom elleni lázadókat keresztre feszitsék. Az evangéliumi tudósitások egybehangzóan azt állitják, hogy Pilátus átlátta, hogy a zsidók csak „irigységből“ akarják elveszíteni s éppen ezért ki akart térni a kivánságuk elől. A Lukács evangéliuma szerint elküldötte a Jeruzsálemben tartózkodó Galilea negyedes fejedelméhez, Heródeshez, hogy ő itéljen ebben az ügyben. Heródes azonban nem vállalta s Jézust visszaküldötte Pilátushoz. Pilátus érthetetlenül nagyon habozó, határozatlan jellemnek látszik. Nemcsak a külső körülményekből, hanem Jézus szerény, alázatos, de nyugodt és méltóságteljes magatartásából is megállapitotta Jézus ártatlanságát. Átlátta, hogy csupán vallási kérdésről van szó, az állam biztonsága ellen semmi merénylet nem készült a Jézus munkájában s még sem tud meggyőződésé-

nek érvényt szerezni, hogy a vádat elutasitsa. Kerülő uton akarja megmenteni. Felajánlja, hogy az ünnepre való tekintettel egy foglyot, akit ők kivánnak, szabadon bocsát. A zsidók nem Jézus szabadon bocsátását, hanem a Barabás szabadon bocsátását kivánták. Mikor pedig Pilátus már-már nem akar itéletet mondani, a zsidók megfenyegetik: „Ha el nem itéled, nem vagy igaz hive a császárnak, mert ez az ember királynak mondja magát." Ez a fenyegetés hatott. Pilátus nem akart kegyvesztett ember lenni a császár előtt, a zsidók követelésének engedve, meggyőződése ellenére kimondotta az akkori divatos halálos itéletet, a keresztrefeszitést. Ezzel befejeződött az eljárás. Pilátus Jézust átadta a végrehajtó közegeknek, akik az akkori kor minden barbárságát elkövették vele szemben, hogy az ő fönséges élete végtelen türelmével, emberszeretetével és Istenben való megingathatlan bizalmával annál tündöklőbbé váljék. Ami már most a föladott kérdésre való feleletet illeti, a fönt elmondottak alapján a következőkben foglalhatjuk össze: Az evangéliumi tudósitások szerint a zsidó főpapi törvényszék Jézust káromlás vádja alapján méltónak tartotta a halálra. Lehet, hogy ő maga is kimondotta a halálos itéletet, de többféle okból nem is kisérlelte meg a halálos itélet végrehajtását. Pilátust kérték, sőt kényszeritették, hogy halálra itélje. Itt már a vád más volt: királynak mondta magát. Pilátus, csak mint ilyet itélhette el. Jézust tehát hivatalosan a kezét mosó Pilátus itélte el s a keresztrefeszités szomorúan megrenditő nagy tragédiáját ő hajtotta végre. A vád pedig kétféle volt, a zsidó törvényszék előtt káromlás, Pilátus előtt pedig lázadás, a mostani divatos kifejezéssel élve: állam elleni izgatás.

A zsidó főpapi törvényszéknek magatartása alig érthető meg. Azt megértjük, hogy Jézus tanitásaiban a „törvény", értve alatta a Mózes törvényei megsértését, látta, ámbár ezen felfogását méltányolni nem tudjuk, mert a középkor „eretnek" üldözése sem festett másképpen, de hogy éppen az általuk annyira gyülölt római hatalom képviselőjével, s alattomosan a hatalomnak a besugással, polgártársát, nemzettestvérét eláruló hamis váddal itéltessék halálra, csaknem kétezer esztendő higgadt távolságából is az erkölcsi fölháborodás megvető érzését váltja ki a főpapi törvényszékkel szemben. Ugyancsak ilyen az itéletünk Pilátussal szemben is, aki nagy hatalmát nem akarta érvényesiteni egy igazságtalanságot és embertelenséget követelő tömeggel szemben, hanem kézmosással bár,

de azért segédkezet nyujtott az ártatlanság ellen szőtt merénylet végrehajtására. A Pilátus szerepe — a közmondás szerint — a hitvallásban csak véletlen, de a Jézus szenvedéseiben és elitéltetésében tényleges. Tudva rosszat, sőt igazságtalanságot és kegyetlenséget cselekedett. Ez tetézi az ő bünét s az emberiség történetében mindig, mint az igazságtalanság elriasztó példája fog szerepelni.

E történetből világosan látszik, hogy az emberek a sok szenvedélytől üzetve, egymást mily nagy mértékben befolyásolják. Pilátus gyülölte a zsidókat. A zsidók hasonlóan gyülölték Pilátust és a két gyülölködő fél egyesült az igazi ártatlanság keresztrefeszitésében. A gyülölet azonban sohasem vezet jóra. Igazi itéletet — még az igazi bünös fölött is — csak a szeretettel párosult igazság tud hozni.

Jézust két egymást gyülölő fél tehát a keresztre juttatta. Egyelőre a gyülölet s a belőle származó igazságtalanság diadalmaskodott. Ennek a diadalnak az élete azonban rövid volt. A gyülölet itélete hamar szétfoszlik, mert efölött is itélt a néplélek igazsága. A keresztről nem a megaláztatás és megvetett bünös arca látszott, hanem az igaz ember felmagasztosult arca és a Golgotha hegye, nem a mindent elfeledő temető, hanem az igazság, szeretet és örökélet áldott és megszentelt helye lett.

Jézust a zsidó főpapitanács és Pilátus külön indokokkal elitélték és Jézuson az itéletet végre is hajtották. A világ lelkiismerete szerint pedig az elitélt Jézus diadalmaskodott, az ő életének és hivatásának a megaláztatás, a kereszthalál új szint és jelentőséget adott s az itélőbirák pedig viselik a történelem itéletét, amely lesujtó és örök.

Benczédi Pál.

Néhány szempont a hitoktatáshoz.

(Különös tekintettel az I. II. elemi osztály hitoktatására.)

A hitoktatás kérdése egyházi életünkben forrongó állapotban van s a vajudás e fontos idején igen hasznos lehet, ha a kérdést lehetőleg minél több szempontból megvilágitjuk. A következőkben tárgyunkat a lélektan leszürt eredményeinek tükrében óhajtom bemutatni s ezt abban a reményben teszem, hogy ezzel is közelebb juttathatom nevelőinket a cél eléréséhez.

1. A cél. Midőn az I. és II. osztályos tanulók vallás-erkölcsi oktatásához hozzáfogunk, tisztában kell lennünk azzal, hogy itt vetjük meg azt a fundamentumot, melyre a gyermek, de egyuttal a jövő nemzedék vallás-erkölcsi élete, sorsa és boldogsága felépül. Amint az épitész az alapkőletételekor tudja, hogy hová fog kerülni a torony gombja, ugy a hitoktatónak is már az első órán tudnia kell, hogy milyen cél felé tart.

A cél meghatározásánál az élet kivánalmainak megfelelően három fontos motivumot domboritok ki:

I. Első sorban a gyermek énjét olyan személyiséggé óhajtjuk nevelni, akiben megtestesül a keresztény ideál, a jézusember: vallás-erkölcsi *személyiség.*

II. A nevelés célját tévesztené akkor, ha csak az egyénre lenne tekintettel, mert az egyén a közösségken él és ezért meg kell találnia a közösség életében a maga helyét. A kereszténység nem az egyén ügye, hanem az emberiség egy tekintélyes számának életét alkotó és vezérlő kitevője. Célja nem lehet csak az egyén szivében megteremteni istenországát, hanem az egész földet istenországává kell átváltoztatnia. Tehát nem lehet szemlélődő, önmagába elmélyedő vallás, nem lehet világnézet, hanem a társas életben megnyilatkozó erőnek, hatásnak kell lennie, hogy magas hivatását betölthesse. A kereszténység Jézus követése, tehát cselekvés, igy a keresztény embernek is cselekvőnek kell lennie, aki életét az Istennel való közösség minden emberre való kiterjeszté-

sében éli meg. A hitoktatás célja tehát az is, hogy a gyermeket a vallásos közösség cselekvő (aktiv) tagjává tegye. Valamely közösség tagjává pedig a gyermek legjobban a közösség hatása folytán nevelődik. A mi vallásos közösségünk az egyház, tehát ennek tagjává kell nevelni a gyermeket, még pedig *cselekvő tagjává.*

III. Értéktelen lenne minden nevelő s igy a hitoktatói munka is, ha az egyén kimulásával hatása is elenyésznék. A jelenkori nemzedéknek magában kell hordoznia a jövő nemzedék vallás-erkölcsi életét, vagyis a jelenkori generációt rá kell nevelni arra, hogy szükségképen nevelje ki magából a jövő nemzedék vallás-erkölcsi életét s azt beállitsa a természetes fejlődés irányába. Figyelemmel kell lenni a jelenkori gyermek nemi külömbségeire is, hogy benne a jövő nemzedék ősapját, ősanyját neveljük, aki unokáinak is örökül hagyja, amit tőlünk kapott. E céllal a nevelés kérdése az egyén feladatává is válik s nem csak a hivatásos nevelők fognak nevelni, hanem a közösség minden tagja beleilleszkedik a nevelés munkájába a családi nevelés keretein belül és kivül is.

Nevelésünk célja tehát az is, hogy a fiuk és leányok saját nemük keretein belül a vallás-erkölcsi értékhordozó ősapjai és ősanyjaivá legyenek.

Összegezve a nevelési cél három emlitett szempontját megállapithatjuk, hogy a nevelés célja: a kialakitott személyiséget az emberiség legmagasabb rendü értékeinek munkásává tenni s képesiteni arra, hogy lelkének értékeit az utódai számára kötelességszerüen átadja.[1]

Kitüzött célunkat ugy érhetjük el, ha ismerjük a vallás lelki elemeit és a gyermek lelkét. Ha ezen ismeretek birtokában vagyunk, akkor megállapithatjuk a hitoktatás módszerét és eszközeit.

2. A vallás lelki elemei. Még a legkisebb faluban is találunk templomot, egy keresztet, vagy valamilyen más vallásos életre emlékeztető tárgyat, amiről mindenki tud valamit. A gyermek is tudja, hogy amikor harangoznak, akkor az emberek a templomba mennek imádkozni. Tudja, hogy a kántor énekel és a pap prédikál. Ilyen és sok-sok más tudás a vallásos dolgokról a vallásos élethez hozzátartozik és annak tartalmát képezi. A vallásról és vallásos életről, dolgokról való tudás intellektuális megnyilatkozások hordozója, de egyuttal alkotó eleme is a vallásos életnek. Ez

---

[1] V. ö. Főtanácsi jegyzőkv. 1914. 84 lap.

az intellektuális tartalom, igen alkalmas arra, hogy kimélyitsük és a vallásos élet fontos elemévé tegyük. Aki tudja, hogy miért ünnepeljük karácsonyt, husvétot, pünkösdöt stb., az nem fog idegenkedni azok megünneplésétől sem. Ellenben, aki nem ismeri jelentőségüket, könnyen kigunyolja az ünneplő embereket. A vallásossághoz tartozó intellektuális tartalmat, mint értékes elemet ápolni és gyarapitani kell. A nagy vallásos bizonyságtevők életében a vallásosság mindig szoros kapcsolatban volt a jóság áldott világával. A vallásos lélek, ha nem is tud a szó szoros értelmében jó lenni, de igyekszik mindig a jobbulás utján járni. Nem gondol rá, nem fontolja meg és még sem lehet rossz, hanem állandóan harcol a kisértővel és igyekszik legyőzni azt. Akaratának irányitója a jóság: erkölcsösség. Lelkének tisztaság iránti vágya (aestetikai elem) hajtja Isten felé és erősiti arra, hogy harcoljon a bűn ellen. Élete tisztaságának mutatója a lelkiismeret, ami serkenti, hogy olyan életet éljen, ami Istennek tetsző és általa megnyerheti az Istennel való tiszta életközösséget. Ez bizonyitja, hogy a vallásnak vannak erkölcsi elemei is.

A vallásos embert a vallás erkölcsi elemei képesitik arra, hogy átérezze (intuició) a nyomorgó és szenvedő fájdalmát. A vallásos lélek énjének belehelyezése a másik egyén énjébe inditást ad arra, hogy cselekedjék valamit felebarátja javára Ezt az erkölcsi kényszerből fakadó cselekvést altruista aktivitásnak nevezhetjük, ami által a kereszténység a társadalmi élet legjelentékenyebb meghatározójává válik és a legnagyobb áldást hozhatja az emberiségre.

A vallás adja meg a léleknek azt az erőt, mellyel a szenvedést türni tudja, nyomorában, nélkülözésében nyugalmát és belső békéjét meg tudja őrizni. Itt nem a végzetben való vak megnyugvásról van szó, hanem arról a lelki tartalomról, amely Isten törvényeivel és értékeivel van telitve. Az ilyen lélek a soha nem látott Istennel beszél (imádság), a földi vágyak világából felemelkedik a mennyei birodalomba és számára ez a legreálisabb, legbiztosabb valóság. Ez a lelkiség ad életének tartalmat és sulyt, miáltal a földön biztosan jár. A vallásnak a lelki tartalma az Isten szerint való értékelő képesség, nevezhetjük egyszerüen hitnek.

A vallás leglelkibb eleme a végtelen Isten előtt való kicsinységünk (félelem) a Mindenhatótól való függésünk és a tökéletes iránt való tiszteletünk érzése. Ez az érzés a tudat alól a tudatba

jut és ez a tudatosság juttatja teljes értékének birtokába. Az alázat következménye a tisztelet, az első a leborulás, a második a felemelkedés. „A vallásos élményhez mind a kettő hozzátartozik, a letérdelés és az ujra felkelés.“ (Kabisch.) Ezeket nevezhetjük a vallás érzelmi elemeinek.

Minden félreértés elkerülése végett meg kell jegyeznem, hogy a vallás fentemlitett lelki elemei a lélekben nem ilyen elszigetelten vannak egymás mellett, hanem ugy mondhatnám, hogy finom vegyületet alkotnak s igy lesznek „azon erőkké, — Tolstoj szerint — amelyek által az ember él.“ De, amint a kémikus csak akkor tud helyesen és biztosan dolgozni egy vegyülettel, amikor annak minden alkotó elemét ismeri, ugy a hitoktató is csak akkor végezhet jó munkát, ha a vallásosság minden lelki elemére figyelmet fordit.

3. A gyermek lelke. Az első és második (elemi) osztályos tanuló hitoktatása szempontjából minket a 7—9 éves gyermek lelki élete érdekel.

A gyermek lelki életében a 7—9 és 9—12 évig terjedő két fejlődési periodus tulajdonképen egynek tekinthető. A második periodus csupán intenzitásban különbözik az elsőtől. Ezt a kort az objektiv érdeklődés idejének nevezik. A 7—9 éves gyermek életében bizonyos stagnáció mutatkozik, ezt nevezzük az erőgyüjtés korának. A gyermek általános érdeklődése gyöngül, viszont a figyelme kitartóbb lesz. Játékaiban bizonyos reális célt tűz maga elé, szereti a felnőttek életét utánozni. Pl. tatát-mamát, tanitót, boltost stb. játszik legszivesebben. Ennek természetes következménye, hogy csirát bont lelkében a társadalmi érzék: szimpátiát érez a beteg, gyönge, elhagyott iránt és antipátiát a kegyetlen, zsarnok, önzővel szemben.

A 6 éves korig a gyermek önző, csak magára gondol, nincs tekintettel másra. De a 7—12 éves korban szükségét érzi a rendnek, törvényszerüségnek és szivesen alárendeli magát a tekintélynek. Előszeretettel utánozza a tekintélyes egyént. Különben ebben az időben utánélésre kiválóan képes s ezért a vallásos utánélés szempontjából a hitoktatónak a gyermek ezen lelki tulajdonságát élénken szem előtt kell tartania. Mert a vallásosság eleinte lehet szimpla utánélés, de ebből kifejlődhetik az élmény s a vallásos élet.

A 7 éves gyermek fantáziája nagyon élénk s ezért nagyon

szereti meghallgatni a tündérmeséket. A lányoknál ez az érdeklődés kitartóbb, a fiuknál hamarosan átsiklik a rejtvények iránti érdeklődés síkjába. A nyolc éves gyermek szereti a beszélő állatokról szóló meséket és erős érzék mutatkozik nála a humor iránt. A 9 éves korban már a felnőttek tetteiről szeretnek meghallgatni érdekes elbeszéléseket.

A fenti érdeklődési irányok határvonalát, természetes, hogy nem lehet mereven meghuzni, mert azok a testi fejlődés menetével párhuzamosan haladnak. A fejlődés pedig sokszor ugrásszerü. De megállapitható, hogy 6—10 éves korban a testi és lelki fejlődés párhuzamosan halad, csakhogy a lelki fejlődés a testi fejlődési „ugrás" után 2 hónappal jelentkezik. Tehát, ha valamely gyermek testileg hirtelen nőtt, 2 hónapra rá lelki életében is fejlődés várható. A jó nevelő épen ezért nem hagyja figyelmen kivül a gyermek testi fejlődését (évközben többször suly- és magasság méréseket végez tanulóin), ezen idő alatt kevesebbet vár tőle és a rákövetkező szellemi fejlődést kihasználja.

A hitoktató sohasem végezhet sablonos munkát, hanem figyelemmel kell lennie a gyermek nemére, testi állapotára és egyéniségére.

Minden gyermeknél egyénisége határozza meg gondolatainak kifejezési módját: szóban, irásban, vagy rajzban; esztétikai érzékének fejlettségét: felfogásban és alkotásban; érzelmi életét: elmélyülő-e, vagy felületes, érzelmei könnyen megindithatók-e, és állandóak-e? Szociális magatartását: önző-e, vagy szociális együttérzés jellemzi a munkában és játékban. Az egyéniségtől függ a gyermek erkölcsi itélőképessége, önkritikájának mértéke és igazságérzete; továbbá az akarati élete, mely szerint akarata könnyen, vagy nehezen inditható meg, lobbanékony, vagy kitartó, akaratában önálló-e, önfegyelmezésre képes-e és kötelességtudó-e?

A hitoktatónak figyelemmel kell lennie a gyermek gondolkodásának kvalitativ különbségeire is. A gyermek 3—6 éves koráig egocentrikus. Azért beszél, mert neki a saját beszéde örömére van. Ez a tulajdonság a hét éves korban csökken. Akkor kezdődik a valódi beszélgetés, amikor a gyermek megérti a vele beszélő egyén álláspontját és nem tartja többé természetesnek, hogy másoknak is tudniok kell, kiről van szó, amikor ő beszédének személyeit csak névmásokkal nevezte meg. A gyermek ebben a korban kiküszöböli beszédéből az ellent-

mondásokat és megvan már az a képessége is, hogy a tényeket összefoglalja és belőlük általánositásokat vonjon le. A hat éves gyermek a viszonylagos itéleteket még nem tudja felfogni. Pl. a vele szemben ülőnek csak a 7—8 éves gyermek tudja helyesen megmutatni a bal és jobb kezét. A gyermek 7—8 éves korig transduktiv módon következtet, vagyis csakis az egyesről az egyesre, nem rendelkezik még a logikai szükségesség tudatával. A 7—8 éves korig gyakran esik ellentmondásokba, pl. a hajó azért úszik, vagyis marad a viz szinén, mert a nehézsége tartja fent. Gondolkodásának logizálódása is a 7—8 éves korban kezdődik, de még ebben a korban sem képes arra, hogy csupán felvett premisszákból valamilyen igazságot vezessen le. A 8—9 éves gyermek már logikusan kezd gondolkozni: állitásait igazolni is tudja.

A 7—9 éves gyermek lelkének fenti vázlata mutatja, hogy a hitoktatónak a munkáját milyen széles körültekintéssel kell végezni, hogy értékes eredményeket tudjon elérni. A gyermek lelkének pontos ismerete a sikernek már fontos tényezője, tehát aki jó hitoktató óhajt lenni, legyen jó búvára a gyermeki léleknek.

Megjegyezni óhajtom, hogy az évszámok közé ékelt lelki jelenségek a valóságban nem mindig pontosan a fenti kicövekelés szerint mutatkoznak. Mert a lelki élet függő viszonyban van a fajisággal, egyéni dispoziciókkal (egészség, betegség), környezettel. De a megfigyelések legnagyobb része általánosságban igazolja az évszámokkal való kicövekelés helyességét, lényeges eltérés leginkább csak abnormis, patologikus esetekben mutatkozik, vagy nagy fajtabeli külömbségeknél. *Dobai István.*

(Folytatjuk.)

CSIKSZENTKIRÁLYI
BORS MIHÁLY.
1886—1937.

Folyó év január hó 8-án hunyt el váratlanul tragikus módon *Bors Mihály* sânduleşti földbirtokos, turdaarieşköri felügyelő gondnok. Halála mély gyászba boritotta az unitárius egyházat, már azért is, mert tekintélyes vagyonának általános örököséül az egyházat tette halála előtt pár héttel kelt végrendeletében. A legutóbbi főtanácsi ülésnek bizalmas jellegü értekezletein még ott láttuk, ahol élénk figyelemmel kisérte a tárgyalásokat. Azután eltünt, végképen eltünt szemünk elől mindig siető, sokszor belső nyugtalanságot eláruló délceg alakja, hogy többé ne lássuk soha.

Érdekes és nem mindennapi egyéniség. A nagy megindulások, nagy akarások és elgondolások embere. Ötletek villantak meg agyában, melyek több izben maradandó alkotásokban öltöttek látható formát. Nyolcvan holdas gyümölcsöse, nagykiterjedésü gyümölcsfa oltoványtelepe, rózsák ezreivel ékeskedő „tündérkertje“, ahogy ő szokta nevezni, vajjon nem utmutatók-e abban a tekintetben, hogy merre forditsuk figyelmünket népünk megnehezült önfenntartásának, az ardeali magyar kisebbségi gazdálkodásnak irányitásában? Emlékét őrzi a Turdahasadék turista menháza is.

Amikor beszélgetett vele az ember, legalább reám mindig azt a benyomást tette, mintha kérdések és problémák izgatnák, amelyre tett is célzásokat. Ugy képzeltem, hogy lényének csak fele volt velem, a másik valahol egyebütt.

Most már megnyugodott. Legendás egyénisége eltünt. De lelke nemes részének élnie és gyümölcsöznie kell a hagyatékban, amelyet az egyháznak juttatott.

Legyen csendes a nyugodalma és áldott az emlékezete.

Dr. Varga Béla.

IRODALOM.

Stefan Zweig: Rotterdami Erasmus diadala és bukása. Fordította: Horváth Zoltán. Bp. 238 l.

Erről a munkáról írni sohasem időszerűtlen. A mű tárgya és az a művészi forma, melyben Stefan Zweig nem is annyira megírja, mint inkább megfesti Erasmusnak, a csendes munka emberének történeti arcképét, nem tartozik a mulandó alkotások közé. Regényes életrajznak minősítik Stefan Zweignak ezt és hasonló írásait s magyar nyelven is vannak utánzói, de az Erasmusról írott mű nem regényes életrajz, hanem csak olyan élvezettel olvasható, mint egy szép regény. Ez a munka több regényes életrajznál. Az ilyen történetírás valóságos művészet. Kétségtelen, hogy a történelem tudomány, de művészetté lesz a történetírás egy ilyen világhírű írásművész kezében, mint amilyen Stefan Zweig és megmarad mégis tudománynak, mert nem kalandozik el az igazság útjáról. Stefan Zweig egyben kiváló pszichológus is, de kitűnő elemzéseiben nyoma sincs a történelemhamisításnak, sőt négyszáz év távlatából is nemcsak a vesékbe lát, hanem egészen a gerincig átlátszóan és világosan rajzolja meg a szellem emberének törékeny alakját.

Zweig szerint az első békebarát, Erasmus nem ismerte el egyik nemzet fölényét sem a másik felett, hanem valamennyiüket szeretetre méltónak találta. Élete céljának azt tekintette, hogy valamennyi ország, fajta és osztály legjavát, egy nagy szövetségbe egyesítse. Úgy találta, hogy a jelen csak mindig lépcső a tökéletesedés felé. Hitt benne, hogy meg lehet valósítani a nemzetiségen felülemelkedő békét, a saját nemzeti nyelv kikapcsolásával, egy közös nyelv, például a latin használatával.

Erasmus az első és egyetlen reformátor, aki a kath. egyházat az értelem törvényei szerint akarta újjászervezni. Azonban a szellem embere szembekerült a tettek férfiával, Lutherrel, kinek kemény ökle szétzúzta mindazt, amit Erasmus írótollal finoman, gyengéden igyekezett összekötni.

Erasmus életideálja az volt, hogy ne legyen senki vezére, de senki alattvalója sem. Ott van a hazája, ahol a könyv uralkodik s ő lesz az új idők első tökéletes írásművésze. Erasmusban lesz először európai hatalommá az író, de ő hatalmát nem lázításra, bomlasztásra, hanem a közösség, a kiegyenlítés szellemében használta fel. Ez a nagy szellem egy beteges s olyan gyenge testben volt, mely mindig magával hordozta a halált. Életének legfőbb öröme a munka volt s ez a veszedelmesen képzelődő a munkában olyan erős volt, hogy csak 3—4 órát aludt naponként s a többi időt szakadatlanul munkában töltötte. Csak így érhette el, hogy korának világító fáklyája lett s talán egyetlen tudós sem rendelkezett szellemi életéből folyóan olyan világuralmi hatalommal, mint Erasmus. Különben először is nála részesítik ilyen előnyben az örökölt hatalommal szemben a szellem erejét s a kor ez új világszemlélet zászlóhordozójává Erasmust választotta ki. E magas polcon Erasmusnak célja a nyugati világ új szellemi egységfrontjának felállítása: az *Európai Egyesült Államok.* Mielőtt azonban a humanisták kulturoptimizmusa a *világegység* nagy művét megkezdhette volna, a reformáció véget vetett Európában a szellemi egységnek. A wormsi világtörténelmi gyülésen Luther akarata tetté vált.

V. Károly császár azért hívta össze az augsburgi gyülést, hogy megteremtse a nyugati világ szellemi és vallási egységét, de ez a gyülés, bár össze akarta kötni a félig kettészakadt keresztény világot, végérvényesen két hittáborba osztotta szét.

Mikor a hanyatló Erasmus az európai egység szellemében fogant szellemi hagyatékát átadja a következő nemzedéknek, akkor jelenik meg a világtörténelem egyik legdöntőbb könyve Macchiavelli: „Principé"-je, az *erasmusi eszme ellentéte.* A történelem reális keretei között természetesen Európában az erőszak dicsőítése és uralma jutott érvényre. A nagy humanista álom pedig, az európai nemzetek egyesülése a közös kultúra védelme alatt, talán utópia marad. Azonban az ideálizmus lángolását meg kell becsülnünk akkor is, ha az eszmék nem jutottak diadalra.

A nagy írásművész, ha 400 év mulva is, de megtalálta a méltóan jellemző írásművészt s a magasztaló jelzők egész tömegét felsorolhatnám e műre, mely az igazság őszinte és pártatlan szeretetével megőrizte s mindvégig megtartotta a történetírás komolyságát és megbizhatóságát a forma művészivé emelésével. Re-

mek és felejthetetlen olvasmány e munka mindazoknak, akik a humanizmusról és a reformáció keletkezéséről élvezetesen akarnak tiszta képet nyerni. *P. Szentmártoni Kálmán.*

Dr. Jancsó Elemér: A magyar szabadkőmüvesség irodalmi és müvelődéstörténeti szerepe a XVIII-ik században. Irodalomtörténeti tanulmány. Kiadja az „Ady Endre társaság". Cluj, 1936 16°, 281 old.

A „Keresztény Magvető" hasábjairól jól ismert Dr. Jancsó Elemér évek óta rendszeresen foglalkozik a magyar szabadkőmüvesség irodalmi és müvelődéstörténeti vonatkozásaival s e munka első eredményeit, a magyar szabadkőmüvesség hőskorának történetét a fent idézett vaskos kis kötetben tette közzé. A magyar szabadkőmüvesség kezdeteiről kevés feldolgozott anyag áll rendelkezésre s ezért szerzőnek elsősorban alapos levéltári kutatásokat kellett végeznie, aminek folyamán a dëghi Festetics-levéltár, a budapesti Széchenyi-könyvtár, a Muzeum Egyesület és a sibiui Bruckenthal Muzeum levéltárából számos nagyértékü, eddig ismeretlen müvelődéstörténeti dokumentumhoz jutott. Ezek uj fényt vetnek a XVIII. századbeli magyar kulturális és politikai viszonyokra és eddig homályban levő szemszögből mutatnak be eseményeket és embereket. A magyar polgárság kialakulásáról alkotott képünk nem volna teljes, ha nem tudnók, hogy a páholyokban találkozik a magyar nemesség a többnyire idegen városi elemmel s ebből olvad össze a következő század uralkodó osztálya; a Martinovics-féle összeesküvés s az első magyar köztársasági forradalom is csak a szabadkőmüves mozgalom akkori elterjedettségével válik érthetővé; a testőrgárda irodalmi fellépésének megitélésénél pedig döntő fontosságu a bécsi páholy reájuk gyakorolt hatása. Báróczy, Naláczy, Bessenyei, Bacsányi, Verseghy, Kazinczy, Kármán, Pálóczi Horváthot más szemmel látjuk, ha megtudjuk, hogy a szabadkőmüvesség uttörői voltak, Transzilvániában pedig Aranka György, Fritsi Fekete Ferenc, Gr. Teleki Sámuel és Gr. Bánffy György kormányzó történeti szerepe nyer szabadkőmüves munkásságuk utján uj beállitást. Az unitáriusok közül Pákei József filozófia tanár tartozott az uttörők közé, kinek németnyelvü szabadkőmüves diplomáját kollégiumi könyvtárunk őrzi. A szabadkőmüvesség körüli fogalomzavar és homály tisztázásához vezet és müvelődéstörténeti ismereteinket is szélesen kiterjeszti Dr. Jancsó hiánytpótló munkája, aminek érdeklődéssel várjuk a folytatását. *Dr. Mikó Imre.*

Handbook of the international association for liberal christianity and religious freedom. Szerkesztette: Dr. G. J. Bleeker titkár, London, 1936. 60 lap.

A kopenhágai konferencián kellemes meglepetésként a nemzetközi énekeskönyv kiadása hatott, mig a jelen arnhemi összejövetelre megjelent a társulat első évkönyve is, mely szükre korlátozott terjedelme dacára is, hasznos adatokat gyüjtött egybe. A szerkesztő bevezető szavai után olvassuk Dr. Hall Alfréd elnök komolyhangu bevezetését, Dr. L. Cornisch, az amerikai unitáriusok elnöke a mozgalom céljairól, Dr. W. H. Drummond volt főtitkár a konferenciák multjáról ir kedves sorokat. Dr. Nordhoff titkár a mozgalom szervezetét, Dr. van Holk professzor pedig a szabadelvü teológia körvonalait ismerteti. A következőkben kétkét oldalra terjedő cikkek az egyes országok tagszövetségeit ismertetik. Husz szerző rövidrefogott angolnyelvü ismertetésben számol be egyháza illetve szövetsége munkásságáról. Országrészünk unitáriusairól Dr. Boros György püspök, a magyarországi unitáriusokról Dr. Csiki Gábor lelkész irtak vázlatos ismertetést, melyek világos képet adnak egyházunk állapotáról még akkor is, ha megjegyezzük, hogy annak multravonatkozó történetszemléletével nem mindenben tudunk egyet érteni. A nemzetközi nőmozgalom munkáját Miss. R. Lee, az ifjusági szervezet célkitüzéseit H. H. Cheetham lelkész ismertetik. A könyvet az eddigi konferenciák időrendi felsorolása és a gyüjteményes kiadványok ismertetése fejezi be. A husz ország unitárius és szabadelvü protestánsai között ott találjuk az amerikai unitárius és univerzálista, az angol unitárius és szabad keresztény, a holland, dán, svéd, norvég, eszt, belga és francia szabadelvü protestántizmus és külön az elszászi evangélikus egylet ismertetését. A német és franciasvájci, valamint a németbirodalmi mozgalmak vázolását, a cseh nemzeti egyház és unitárius gyülekezet ismertetését, valamint az indiai Brahmo Somaj és a fülöpszigeti Független Egyház rajzait. Minden egyes ismertetés irója az illető egyház vagy mozgalom hivatalos reprezentánsa, s igy ismertetésük a hivatalos álláspontot tünteti fel. Remélni merjük, hogy a hasznos, de csak lexikális adatokat tartalmazó kis kézikönyvet majd soron fogja követni az egyes országok és egyházak életét ismertető nagyobb könyvsorozat is. Ennek a kis könyvecskének magyar nyelven való megjelenietése igy is hasznos szolgálatot tenne tájékozódásaink során. *Ferencz József.*

Prof. Dr. J. Lindeboom: Geschiedenis van het Vrijzinnig Protestantisme. A szabadelvü protestántizmus története. Irta: Dr. J. Lindeboom a groningeni egyetem nyilv. r. tanára, három kötetben 188+191+233 lapokon, megjelent az 1929, 1933 és 1935. években.

Az arnhemi konferencián a holland felszólalók több izben emlegették ezt a munkát, mely az európai és amerikai szabadelvü protestántizmus fejlődéstörténetét foglalja össze, hosszu évekre terjedő hatalmas munkával. A konferencia egyik holland résztvevője, Da, W. H. Vaillant remonstráns lelkésznő szives segitségével átlapoztuk a könyvet, s annak a magyar unitárizmusra és protestánsszabadelvüségre vonatkozó a III. kötet 181—183 lapjain található részét német forditásban megszereztem a magam részére.

A munka első kötetében a fejlődés menetét a szabadelvü protestántizmus kialakulását Lessing haláláig — 1781 — a másodikban a modernizmus kialakulásáig — 1870 — hozza el, mig a harmadik kötet az utolsó ötven év történeti fejlődésének arcát ismerteti. A tudós szerző, aki a holland és a középkori latin irodalom mellett, az angol, német és francia forrásokat is eredetiben használta, az első két kötetben egy szó emlitést sem tesz az ardeali magyar unitárizmusról. A harmadik kötetet már 1935-ben irta meg, tehát egy évvel a kopenhágai konferencia után, ahol ott tartott egyháztörténeti előadásait épen a teologiai szeminárium előadásain résztvett egyik fiatal ardeali unitárius lelkész illette erős birálattal, még sem tudott alapos munkát végezni. Az, amit adott, nem mondható hibásnak. Református források nyomán ismerteti a mult század utolsó negyedének református szabadelvü mozgalmait, melyek jórészt Kovács Ödön és társai köré csoportosultak, s azután egy egészen cérnavékony vázlat után megkisérli, hogy az ardeali magyar unitárizmus teológiai fejlődésének utolsó ötven esztendejét ismertesse. Amit az egyház élete utolsó tizenöt esztendejének harcairól és nehéz küzdelmeiről amerikai források nyomán ir, az megfelel a valóságnak és hü tükre a helyzetnek. Ezeknek a soroknak nem is az a célja, hogy birálják, Lindeboom kétségkivül jószándéku, nehány oldalas fejtegetéseit, hanem az, hogy ennek kapcsán reámutassunk egyházi külföldi kapcsolataink számos gyöngeségének egyikére. Ezt a munkát a hollandiai szabadelvü protestántizmusnak — melynek lélekszáma ma nyolcszázezren felül áll — egy reprezentáns tagja irta, s szó van arról, hogy a munkát ugyanennek a mozgalomnak segitségével német vagy angol nyel-

ven az egész müvelt világ tudós olvasóközönsége előtt is hozzáférhetővé tegyék. A magyar unitárius egyháznak a hollandiai remonstráns egyházzal századnál továbbtartó erős és szerves kapcsolata volt, melynek két maradandó emléke Szentábrahámi püspök szisztématikus teológiai munkája és a leégett cluji templom felépitésére Dimény Pál utján gyüjtött adományok. Ezt a holland iró teljesen figyelmen kivül hagyja, amiből következik az, hogy ezt a hollandusok ma nem ismerik. Erre vonatkozóan bizonyitékom Dr. Blokker lelkész, a remonstráns egyház szorgalmas történészével folytatott beszélgetésem, aki szintén csak épen, hogy hallott, a remonstráns és ardeali kapcsolatokról. Ez az éremnek azonban csak az egyik oldala. A világháboru óta a nemzetközi unitárius és szabadelvű protestáns szövetségben a hollandusok átvették a vezetőszerepet. Az 1922. évi leideni és az 1930. évi arnhemi konferencián egyházunk képviselői hivatalosan is ott vannak, az 1934. évi kopenhágai gyülésen számos hollandussal, köztük épen a könyv szerzőjével is találkoznak nehányan, a mozgalom holland titkár-professzora 1932-ben meg is látogatja országrészünket, és mégis olyan ügyetlenek vagyunk, hogy nem tudjuk magunkat, életünket, mozgalmunkat, unitárius multunkból táplálkozó jelenünket észrevétetni. Ezek nem a szemrehányás, hanem a marcangoló, emésztő önvád gondolatai. Egyoldalu angol és amerikai rajongásunkkal lassan odajutunk, hogy a mellettünk élő európai államok szabadelvü protestánsai tudományos dolgozataikban, az unitárius gondolat és szellem fejlődését ismertető munkáikban csak nehány oldalas lexikonszerü riportadatot adnak rólunk, sajnálkozva jelen életünk nehézségei felett, de egy szavuk sincsen eszméink és életünk ismertetésére. E könyv kapcsán legyen uj tanulságunk az a tudat, hogy komoly munkát egyoldalusággal és szüklátókörüséggel végezni sohasem fogunk. Azok, akik a vezetésre vállalkoztak és hivatottak, lássák és érezzék ezt is feladatukul, mert ez is van olyan fontos, mint a többi lényeges kérdés. A „to be or not to be“ kérdéskomplexumába a magyar unitárizmus külföldi kapcsolatainak, holland, német, francia és svájci oldalra való kiépitése is beletartozik, s akik ezen fáradoznak, jóakaratu ajkbiggyesztés helyett, legalább is segitséget és szándékaik őszinteségének elismerését kérik és várják. *Ferencz József.*

Dr. Simons Minot—Simén Dániel: Egy modern Istenhit. 8⁰, 124 old. 1937. „Pallas“-nyomda Cluj. Lapzártakor értesültünk, hogy az Iratterjesztő Szabadelvü Értekezések sorozatában megjelent.

Dr. Mikó Imre: A romániai magyar kisebbség panaszai a Nemzetek Szövetsége előtt. A Hitel multévi 3. számában megjelent hosszabb tanulmányát adta ki könyvalakban a szerző, aki nagy jogi felkészültséggel tárgyalja a kisebbségi magyarságnak a védelmére rendelt népszövetségi Tanáccsal való viszonyát, valamint a más kisebbségek helyzetét is. Egyenként ismerteti a romániai magyar kisebbség beadványait és azoknak elintézési módját 1920-tól napjainkig, amelyek sajnos, soha sem jártak teljes eredménnyel. Részletes tájékoztatót kapunk a magyarországi hivatalos és nem hivatalos beadványokról is. A mérsékelt eredménynek nem a kisebbségek, vagy egyes államok az okai, hanem a Népszövetség eljárása, amely a kisebbségi sérelmek orvoslását nem jogi, hanem politikai szervre bizta. *b. gy.*

Ütő Lajos: Nébó hegyén. A szerző bölcső mellett és myrtusok között tartott beszédeinek előbbi kötetei után most temetési beszédeit adta ki gondos és izléses kötetben. Szép gondolatok és tiszta érzések adják meg beszédeinek értékét, azonban érzelmei nem egyszer elragadják és tulságos liraisága már-már a beszéd rovására megy. A hangulat tisztaságát stilusának avatagsága zavarja néha, máskor pedig az idegen szavaknak és görög mitologiai meg ehez hasonló neveknek indokolatlan, könnyen elkerülhető használata kelti fel a kritikai érzék tiltakozását. Ezek mellett viszont nagy érdeme, hogy az egyházi beszédet művészivé igyekszik tenni, uj lehetőségeket keres, hogy felfrissitse a beszédszerkesztés és előadásmód megkövesedő formáit. Néha a novellairó eszközeit használja és ahol ennek a módszernek nagy lehetőségei nem ragadják el, igen szép eredményeket mutat fel. *b. gy.*

Pályázati hirdetés.

Az Unitárius Irodalmi Társaság Dr. Ferenczy Géza elnök ur adományából a következő pályázatokat hirdeti:

1. Irandó egy unitárius tárgyu és vonatkozásu regény. Jutalma 4000 azaz Négyezer lej. Terjedelme 8—10 nyomtatott iv lehet. Határidő: 1938 szeptember hó 15.

2. Megirandó bármelyik unitárius egyházközség története. Terjedelme egy nyomtatott iv lehet. Jutalma 1000 azaz Egyezer lej. Beadási határidő: 1937 december hó 31.

3. Irandó egy unitárius vonatkozásu és tárgyu elbeszélés. Jutalma 1000 azaz Egyezer lej. Terjedelme egy nyomtatott iv lehet. Beadási határidő: 1937 szeptember hó 15.

A pályamunkák idegen kézirással vagy gépírással és jeligés levéllel ellátva az Unitárius Irodalmi Társaság főtitkárához P. Szentmártoni Kálmán tanárhoz (Cluj, Colegiul Unitarian) adandók be.

Cluj, 1937 január hó 18.

P. Szentmártoni Kálmán, főtitkár.

Vári Albert, elnök h.

KÜLÖNFÉLÉK.

Olvasóinkhoz. A „Keresztény Magvető“ a jelen számmal a LXIX-ik évi pályafutását kezdi meg. Ugyanennyi kötettel gazdagitotta az unitárius egyházi irodalmat. Felbecsülhetetlen szellemi értéket mentett meg a multból a jelen és jövő számára. Nemcsak unitárius, hanem általános kulturszempontból is nélkülözhetetlen, midőn a mai idők szélsőséges világáramlatai között igyekszik megjelölni azt az útat, amely szebb jövő felé vezet. Azonban, hogy hivatását betölthesse, az az olvasók támogatásától is függ. Az a kérésünk az új év alkalmából, hogy előfizetéseiket megújitani s újabb előfizetők gyüjtésével célunk megvalósitásához közelebb juttatni sziveskedjenek. Előfizetési dija Romániában 200 lej. Magyarországon 8 Pengő, amely összeg az Országos Központi Hitelszövetkezetnél (Budapest, V., Nádor-u. 22 sz.) levő folyószámlánkra befizethető. *A szerkesztőség.*

Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyülése. Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyülését 1936 december 12-én tartotta. Dr. Ferenczy Géza elnök megnyitójában meleg szeretettel emlékezett meg az elmult év irodalmi eredményeiről s egyben megállapítja a jövőben követendő irányvonalat, melynek abban kell csucsosodnia, hogy készüljenek el az egyes egyházközségek történetei, hogy végre már meg lehessen írni az unitárius egyháztörténelmet. Egyházi irodalomtörténetünk egyáltalán nincs, ennek elkészítése szintén elsőrendű irodalmi feladat. Hogy az Irodalmi Társaságot céljaihoz közelebb juttassa, a nagyrabecsült elnök újabban megint 16.000 lejt adományozott az „Unitárius Irodalmi Társaság“ céljaira, amint ez folyóiratunkban közölt elnöki megnyitójában látható. Közgyülés ezt lelkes éljenzéssel vette tudomásul s a nemesszívű adományozónak jegyzőkönyvileg fejezte ki hálás köszönetét. Következett S. Nagy László titkári jelentése, mely sze-

rint az 1936. évi irodalmi termelés tevékenyebb munkásai: S. Nagy László, Fekete Lajos, Balázs Ferenc, Dr. Varga Béla, Dr. Iván László, Simén Dániel, Fikker János, Benczédi Pál, Patakfalvi Zsigmond, Dr. Gál Kelemen. Majd Vári Albert szerkesztő számolt be a „Keresztény Magvető" 1936. évi működéséről. Megtudjuk a jelentésből, hogy a jelzett folyóiratban az 1936-dik év folyamán megjelent 6 hittani, 18 történelmi, 2 nevelési, 10 egyházi életre vonatkozó dolgozat, 4 költemény, 19 könyvismertetés és több kisebb közlemény. A „Keresztény Magvető füzetei" című sorozatban megjelent S. Nagy László: „Az Unitárius Irodalmi Társaság története" és Kovács Imre: „Adatok a calnic-i unitárius egyházközség történetéhez"; az „Unitárius Irodalmi Társaság szakkönyvtára" című sorozat is két kiváló művel gyarapodott, Fikker János: „Az Istenfogalom korunk tudományos gondolkozásában" és Dr. Gál Kelemen: „Kilyéni Ferencz József unitárius püspök és kora". Hadházy Sándor pénztárnoknak, jelentése megtétele után, közgyülés elismerését nyilvánitotta. Sajnálattal vette tudomásul a közgyülés S. Nagy László főtitkár lemondását s őt tb. főtitkári címmel tüntette ki, főtitkárnak pedig a közgyülés egyhangulag P. Szentmártoni Kálmán tanárt választotta meg, akit ez alkalomból Dr. Ferenczy Géza elnök meleg szavakkal üdvözölt.

Egyházi Főtanács. Történelmi jelentőségü főtanácsi gyülése volt egyházunknak 1936 december 13., 14. és 15. napjain. A Főtanácsot megelőző Lelkészköri, Unitárius Irodalmi Társasági és Dávid Ferenc Egyleti közgyüléseken szokatlan nagy számban jelentek meg a tagok, s az utóbbi gyülés végén a választásokkal kapcsolatban már érezhető volt az az izgatott hangulat, amely a következő napokon a Főtanács tagjait uralta. A Főtanácsot Dr. Ferenczy Géza főgondnok tartalmas beszéddel nyitotta meg, s nagy türelemmel és bölcsességgel vezette két napon át, mig a harmadik napon délután az elnöklést Dr. Szent-Iványi József főgondnok vette át, aki szintén nagy tapintattal vezette az éjfél utáni órákig, amikor befejeződött a tárgyalás. A tárgysorozatban 32 pont volt feltüntetve, de a különböző csoportositásokkal együtt az 50-et is meghaladta. A tárgyalás menete az első napokban lassu volt, mert különösen a jelentésekhez szokatlan nagy számban jelentkeztek a felszólalók. A felszólalások kapcsán heves viták keletkeztek, amelyek rendén gyakran kellett zártüléseket elrendelni. Sokszor ugy látszott, hogy az ellentétek áthidalhatatlanok, hogy a

a hagyományos unitárius egység a megpróbáltatások viharában hajótörést szenved. Végül győzött a jobb belátás s végeredményében a Főtanács mégis bizonyos megkönnyebbülést szült a lelkekben. Az egyes határozatok érdemi részével nem foglalkozunk. Azok a nemsokára megjelenő jegyzőkönyvben megtalálhatók lesznek. Csak azt a legfőbb óhajtásunkat fejezzük ki, hogy mindaz, ami történt, sokszorosan megpróbáltatott egyházunk javára és előmenetelére legyen, mert az emberek mulandók, de az unitárius vallásnak és egyháznak élnie kell, mert arra még sok és nagy hivatás vár.

A dramatizált bibliatanitás. A Dr. György Lajos és Márton Áron szerkesztésében megjelenő *„Iskola“* cimü kitünő oktatásügyi és népnevelő folyóiratban Dr. Ervin Gábor érdekes vallástanitási módszert mutat be *„dramatizált bibliatanitás“* cimen. Eljárásának indoklására a következőket mondja: „A szemléltető eszközök közül a legolcsóbb s a gyermeknek legkedvesebb a játék. Munkáltat, leköt és megmarad az emlékezetben... Segédeszköz nem kell hozzája, tisztán a kis Biblia szavain épül fel. A gyermekek mondhatatlan örömmel teszik és mindig ujra kivánják.“ Három példát mutat be: 1. *Ádám és Éva.* Személyek: Ádám, Éva, kigyó, Isten, villámlás és dörgés, esetleg angyal. 2. *Külön itélet.* Személyek: Isten, ördög, angyal, három lélek. Isten jobbja felől áll az angyal, balja felől az ördög, angyal, három lélek. 3. *Az irgalmas szamaritánus.* Ebben már mind csak emberi lények szerepelnek. Az emlitett tételekből csak részletkidolgozások vannak közölve. Ezeket azért nem közöljük le, mert amugy is a Biblia szövege alapján állanak s azt mindenki kidolgozhatja, aki az ilyen módszertől sikert remél. Mi örömmel üdvözlünk minden módszert, amely a vallástanitás sikerét biztositja s annak megvizsgálását kötelességünknek tartjuk. Azonban ez lényegében nem új, minthogy semmi sem új a nap alatt. A középkori és reformációkorabeli játékok, misztériumok, iskolai drámák ilyenforma célt szolgáltak. Napjainkban Máthé Sándor săcueni-i lelkész a falusi ifjuság számára készitett párbeszédes jeleneteket az újszövetségi történetekből, nevezetesen Jézus elitéltetéséből is. A jelenet, amely jól, okosan és szinesen volt megirva, a közönségre igen jó hatást tett. Nekem azonban az volt a véleményem, hogy az olyan tragikusan fönséges esemény, mint amilyen Jézus elitéltetése is, nem való mükedvelők s nem különösen gyermekek játéka

számára. Az ilyeneket bizzuk az igazi nagy művészekre!... Ebből a felfogásból önként következik, hogy Istent (Istennek a hangját sem!) nem szerepeltetném a játékban. Ellenben az olyan történeteket, ahol Isten maga nem jelenik meg, ahol csak beszélünk Istenről, ahol emberek jelennek meg, mint Jób, Dávid király történetében s az újszövetség számtalan jelenetében (A talentumok, Tékozló fiu, A szőlő munkásai stb.) egész jó sikerrel és a profanizálás veszedelme nélkül lehet játékot alkotni. A középiskolában azonban ennek csak abban az esetben van értelme, hogyha ezzel a Bibliának s általában a vallásnak mélyebb értelméhez jutunk. A bibliai történeteket, elbeszéléseket játékos előadás nélkül is nagyon szivesen tanulják a középiskolás tanulók. Az elemi iskolában azonban csakugyan hasznos lehet, s hasznos lehet a középiskolásoknál is, de ez a módszer sem az egyedül üdvözitő módszer. Nem szabad elfeledni, hogy a tanulás és az élet általában nemcsak játék, hanem komoly munka. Játszuk jó kedvvel az élet komoly munkáját, dolgozzunk jó kedvvel, de ne feledtessük el sohasem, hogy a tanulás kötelesség, mint magának az életnek minden komoly feladata. *B. P.*

Protestantenblatt, a hires német Protestantenverein hetilapja, mely most 70-ik évfolyamában van, nagy anyagi nehézségekkel küzd. A folyóirat szerkesztését Dr. Wilhelm Schubring berlini evangélikus lelkész látja el egy szerkesztőbizottság élén, aki egyben, mint a német szabadelvü protestánsok egyletének főtitkára, az unitárius világszövetség elnöki tanácsában is helyet foglal. A lap előfizetési ára külföldre évi 12 márka. Azok, akik a lapot megrendelhetik, nemcsak maguknak szereznek kellemes és megbizható ismertetőt a németországi egyházi helyzetről, de a német szabadelvü protestántizmus ügyének is szolgálatot tesznek, mert a lap a Christliche Welt mellett az egyetlen ilyenirányu organum. *F. J.*

L'Esprit et La Vie cimen svájci és franciaországi szabadelvü protestáns lelkészek uj lapot inditottak Etienne Giran szerkesztése mellett. A lap szellemében az Eglisé Reformé régi lapját az irányzatában orthodox elveket valló L'Evangilé et Liberté cimü folyóiratot kivánja pótolni, mely hosszu esztendőkön keresztül, egészen a nehány évvel ezelőtt megkezdődött franciaországi protestáns egységesitő törekvésekig, André Bertrand az Oratoire du Louvre lelkésze vezetése alatt a vallási szabadelvüség letéte-

ményese volt. — A lap kezünkbe került uj száma hosszasan foglalkozik Stefan Zweig hires német irónak „Castellion contre Calvin ou une Conscience contre la Force“ cimü, s orthodox református körök részéről nagy támadásban részesült regényének ismertetésével. E német nyelven és francia forditásban is megjelent ismertetésére még a magunk részéről is vissza kivánunk térni. *F. J.*

Az Unitárius Irodalmi Társaság Brassai tanárrá választásának századik évfordulója alkalmából 1937. február hó 28-án Clujon, a püspökség disztermében emlékünnepélyt rendez, amelyre előre is felhivjuk olvasóink figyelmét.

Patakfalvi Zsigmond cluji fiu elemi iskolai tanitó által irt és pályadijat nyert „A gyümölcstermelés jelentősége és haszna népünk gazdasági életében“ második kiadását is siker koronázta. Az oradeai róm. kath. püspöki hivatal 2000 példányt rendelt meg és vett át szétosztás, terjesztés céljából. A gyümölcstermelés fellenditése érdekében, hivatalos kisebbségi tényezőink, mind szélesebb körben karolják fel e hasznos kis füzetecskét, mely hivatva van népünket okos és célszerü útbaigazitásokkal gazdaságilag jövedelmező forráshoz és megélhetéshez juttatni, valamint az oltoványok és gyümölcsfák sok kárttevő ellenségeivel szemben, hathatós védekezési eljárását a már bevált tapasztalatok alapján közkinccsé tenni. Megrendelhető, amig a kevés készlet tart, Patakfalvi Zsigmond fiu elemi iskolai tanitó cimén Cluj, Colegiul Unitarian. Ára 5 lej. *—st —e.*

Gál Miklós
1856—1936.

Az unitárius lelkészi karnak egy érdemes és jobb sorsra méltó tagja földi pályafutását bevégezte. Gál Miklós colteşti nyug. lelkész Budapesten 1936. december hó 16-án 80 éves korában elhunyt. Szerény és alázatos szolgája volt az Urnak. Feltünés nélkül dolgozott az egyház érdekében. Mig fungens volt a csendes paplakban a tudománynak élt, nyugalomba vonulása után még inkább annak szentelte idejét.

Két évig tanult Londonban a Manchester Collegeban. Onnan hazajöve a rimetea-i, azután a budapesti s később a colteşti egyházközségekben volt lelkész.

Nem volt nagy szónok, de beszédei tartalmasok és választékosok s mindig a kor haladó szellemével egyszinvonalon állók voltak.

Nyugodjék csendesen! *k. i.*

Szerkesztéséért felel: VÁRI ALBERT.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek:

Odorheiu 200, M. Suatu 500, Lőrinczy Géza 150, Târgu-Mureş 1600, Gálffy Zsigmond igazgató 250, Dr. Szent-Iványi Gábor 600, Németh István 200, Iara 200, Lőrinczy István tanár 200, Şaroş 200, Konopi Kálmánné 200, Dârjiu 200, Dr. Ferenczy Géza elnök ujabb alapitványa 10.000 és ujabb adománya 500 Lej.

Tisztelettel kérem a hátralékok és az előfizetési dijak beküldését, hogy a folyóirat előállitásában és szétküldésében akadály ne merüljön fel.

Cluj, 1937 január 19-én.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

Unitárius egyházi művek.

Imák és imakönyvek:

Dr. Boros György: Szivemet Hozzád emelem, (kötés szerint különböző ár).
Szentábrahámi-Csifó: Ima könyv, 60 Leutól felfelé.
Vári Albert: Imádságos könyv, 1925, 16 rét, 224 oldal 45.—, 60.—, 85.—, 150.—, 200.—

Beszédek:

Bölöny Vilmos: Profétáljatok.. .. .. .. 100·—
Channing E. Vilmos: A tökéletes élet. (Forditották az unitárius tanárok) Cluj, 1881. 8 r. 176 old... .. .. 25·—
Csifó Salamon: Szolgálat az Úr előtt. 50·—
Szent-Iványi Sándor: Jézus emberarca. 1929. 16 r., 147 old... .. .. 100·—
Többen: Pályadijjal jutalmazott unitárius egyházi beszédek, (kiadta: Gálfi Lőrinc) Cluj, 1916. 8 r., 118 old. kötve 60·—
Vári Albert: Keressétek először Istennek országát. Odorheiu, 1927. 8 r., 142 old... .. .. 100.—
Weress B.: Ime az ember. .. .. .. 90·—
Kovács Lajos: Ébresztgetés . . . . . 100·—
„ „ A mi tisztünk igazsága 2·—

Ágendák:

Ütő Lajos: Bölcső mellett (keresztelési beszédek).. .. .. .. 50·—
— Megnyilatkozásunk helye, (urvacsorai beszédek) .. 50·—
— Myrtusok között, (esketési beszédek). Cristur, 1927. 8 r., 74 old. .. .. 50·—

Theológia, filozófia és neveléstudomány.

Benczédi Pál: A vallás-tanitás története. Cluj, 1915. 8 r., 74 old. .. .. 30·—
— Az unitárius hitelvek kifejlődése. Cluj, 1934. 124 oldal . . . . . . 80·—
— A ma vallása (ford.) I. G. Duca 40 old. 20.—
— Dávid Ferenc Egylet története . . 20.—
Dr. Borbély István: A Magyar Unitárius Egyház hitelvei a XVI. században. Cluj, 1914. 8 r., 83 old. .. .. 40·—
Carpenter—Dr. Kiss: A kereszténység helye a világ vallásai között. Cristur, 1923. 8 r., 70 oldal .. .. 50·—
Carpenter—Dr. Kiss: Buddhizmus és kereszténység. Cluj, 1925. 8 r., 167 old. 100·—
Dr. Csiki Gábor: Hiszek egy Istenben. Cluj, 1926. 8 r., 157 old. Kötve .. 90·— Füzve .. 70.—
Dr. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen .. .. .. 50·—
Dr. Gál Kelemen: Brassai mint Philosophus. Cluj 1899. 8 r., 105 old. .. 20·—
Gálfi Lőrinc: A hitvallások története. Cluj, 1916. 9 r., 472 old. 100·—
Gálfi Lőrinc: Legközelebb Jézushoz „ „ Cluj, 1915. 8 r., 55 old. 30·—
Haller—Boros Jenő: Az evangéliumok nőalakjai. Cluj, 1930. 16 r, 30 old. 15·—
Dr. Gál K.: Brassai Sámuel .. .. .. 50·—
Dr. Kiss E.—Hall: Egy Unitárius hitvilága .. .. 40·—
Lőrinczy D.: Az ismeretlen tanitvány megszólal .. .. 80·—
Dr. Kiss Elek: Az Isteni Törvény utja. Cluj, 1924. 8 r., 248 old. .. .. .. 160·—
Lupton—Lőrinczy László. Miért vagyok unitárius? .. .. 5·—
Savage—Kovács: A kereszténység fejlődéstörténete. Odorheiu, 1927. 8 r., 156 oldal .. .. 120·—
Szentábrahámi—Derzsi: A keresztény hittudomány összege. Cluj, 1899. 8 r., 412 oldal .. .. 50·—
Ürmösi József: A gyakorlati theologia főbb irányelvei .. .. 80·—
Dr. Varga Béla: A jelentés logikai alkata Bpest, 1916. 8 r., 34 old. 20·—
„ „ A lelkiismeret. Cluj, 1909. 8 r., 89 old. .. 30·—
„ „ A logikai érték problémája és kialakulásának története. Bpest, 1922. 8 r., 149 old. .. .. .. 50·—
Vári Albert: Miért vagyok én unitárius. Cluj, 1916. 16 r., 20 old. .. .. .. 5·—
Dr. Iván László: Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében Magyarországon 30·— 1 Pengő
Dr. Gladden—Kiss Sándor: Keresztény Pásztor 287 old. . . . . 120·—
Clarke Freeman—Kiss Sándor. Mindennap vallása. 207 old. . . . . 50·—
Peabody G. Ferenc—Szent-Iványi Sándor: A lélek egyháza . . . . 50·—

Történelem:

Dr. Boros György: Dr. Brassai Sámuel Cluj, 1927. 8 r., 372 old. .. .. .. 200·—
Dr. Boros György: (szerk.): Az unitárius vallás Dávid Ferenc korában és azután .. .. 40·—
Channing E. Vilmos: Válogatott művei III. kötet. (Élet és jellemrajzok.) (Forditották az unitárius tanárok.) .. .. 40·—
Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 8 r., 1561. .. .. .. 25·—
Kanyaró Ferenc: Unitáriusok Magyarországon. Cluj, 1891. 8 r., 229 l. .. 100·—
Kelemen Lajos: Ujabb adattár a Vargyasi Dániel-család történetéhez. Cluj, 1913. 8 r., 426 l. .. .. 60·—
Szentmártoni Kálmán: János Zsigmond Élet- és Jellemrajza .. .. 120·—
Dr. Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története, 2 kötet .. 300·—
Amator pld. kötve .. .. 500·—

Törvénykönyvek:

Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház szervezete. I. k. .. .. 45·—
Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház Rendszabályai .. .. 50.—
Dr. Tóth György: Az unitárius egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése .. .. 12·—

Megrendeléseket kérünk az UNITÁRIUS IRATTERJESZTŐ címén Cluj, Unitárius Kollégium, küldeni.